

university of
 groningen

faculty of behavioural
 and social sciences

Meer vertrouwen in de toekomst: de invloed van burgerschapsonderwijs, sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en economisch kapitaal.

Bachelorwerkstuk Sociologie

Naam	Gemma Ridder
Studentnummer	S3808289
E-mail:	g.ridder@student.rug.nl
Begeleider	Gijs Huitsing
Tweede lezer:	Gert Stulp
Datum	07-06-2022
Aantal woorden	10.313 (incl. bijlagen 23.738)

Abstract

In het regeerakkoord “*Vertrouwen in de toekomst*” uit 2017 is de verwachting gewekt dat het vertrouwen in de toekomst toeneemt als de burgerschapsopdracht beter gespecificeerd wordt (Ministerie van Algemene Zaken, 2017). Naast het burgerschapsonderwijs spelen meer factoren een rol als het gaat om het vertrouwen dat mensen in de toekomst hebben. Zo beschrijft Bourdieu drie vormen van kapitaal (sociaal, cultureel en economisch) waarbij geldt dat een groter kapitaal samengaat met meer vertrouwen in de toekomst (1986). In dit onderzoek is gekeken wat de invloed van de drie vormen van kapitaal op het vertrouwen in de toekomst is en welke invloed burgerschapsonderwijs hiernaast kan hebben op het vertrouwen in de toekomst. Daarnaast is ook gekeken of het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst anders is voor leerlingen uit verschillende economische milieus. Tot slot is er gecontroleerd voor de variabelen geslacht en het eigen verwachte opleidingsniveau van de leerlingen.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat is: *Wat is, naast het effect van sociaal en cultureel kapitaal, de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen dat leerlingen in de toekomst hebben en welke rol speelt het economische kapitaal hierin?*. De verwachtingen waren dat er een positief effect bestond tussen het vertrouwen in de toekomst en burgerschapsonderwijs (hypothese 1), economisch kapitaal (hypothese 2), sociaal kapitaal (hypothese 4) en cultureel kapitaal (hypothese 5). Daarnaast werd ook verwacht dat het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst kleiner is naarmate het economische kapitaal groter is (hypothese 3).

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de data van het ICCS-onderzoeksprogramma uit 2016. In dit onderzoek is alleen gekeken naar leerlingen uit Nederland en is er een selectie gemaakt van de data waardoor de uiteindelijke steekproef bestond uit 243 scholieren. Voor het toetsen van de hypothesen is gebruik gemaakt van lineaire regressie.

Ondanks dat de resultaten voor geen enkele hypothese statistische ondersteuning bieden, blijkt wel dat sociaal en cultureel kapitaal beide een invloed hebben op het vertrouwen in de toekomst en dat naast deze invloed burgerschapsonderwijs nog een minimale bijdrage levert voor het vertrouwen dat leerlingen in de toekomst hebben. Ook blijkt uit de resultaten dat economisch kapitaal een rol speelt in het verband tussen het vertrouwen in de toekomst en burgerschapsonderwijs, maar dat het verband twee kanten op gaat. Enerzijds wordt het verband tussen burgerschapsonderwijs en vertrouwen in de toekomst kleiner als het economische kapitaal toeneemt en anderzijds wordt het verband tussen burgerschapsonderwijs en vertrouwen in de toekomst juist groter bij een groter economisch kapitaal. De invloed van economisch kapitaal op het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst is dus verschillend voor verschillende vormen van burgerschapsonderwijs.

Binnen dit onderzoek is het niet mogelijk geweest om sociaal, cultureel en economisch kapitaal volledig te meten. De gevonden effecten zullen mogelijk anders zijn wanneer de concepten volledig gemeten zouden worden.

Inhoud

1 - Inleiding	5
2 - Theoretisch kader	6
2.1 Burgerschapsonderwijs	6
2.1.1 Burgerschapsonderwijs en vertrouwen in de toekomst	6
2.1.2 Invloed van het economische kapitaal.....	7
2.2 Sociaal kapitaal en vertrouwen in de toekomst	8
2.3 Cultureel kapitaal en vertrouwen in de toekomst	9
2.4 Deze studie.....	9
3 - Methoden	10
3.1 Data	10
3.2 Onderzoeksdesign	11
3.3 Operationalisaties	12
3.3.1 Vertrouwen in de toekomst	12
3.3.2 Burgerschapsonderwijs	12
3.3.3 Economisch kapitaal	14
3.3.4 Sociaal kapitaal	14
3.3.5 Cultureel kapitaal	14
3.3.6 Controlevariabelen geslacht en opleidingsniveau	15
3.4 Analyse-opzet.....	15
4 - Resultaten.....	16
4.1 Beschrijvende statistieken	16
4.2 Modevaluatie.....	18
4.3 Hypothesetoetsing	19
5 - Conclusie.....	22
6 - Discussie	24
Literatuurlijst.....	28
Bijlage 1 – Gebruikte steekproef en representativiteit	30
Gebruikte steekproef	30
Representativiteit	31
Bijlage 2 – Overzicht gebruikte variabelen	36
Variabele vertrouwen in de toekomst.....	36
Variabele burgerschapskennis.....	39
Variabele burgerschap in de les	42
Variabele burgerschap op school	45
Variabele economisch kapitaal.....	48
Variabele sociaal kapitaal	50
Variabele cultureel kapitaal.....	53
Controle variabele geslacht.....	57

Controle variabele eigen verwachte opleidingsniveau	58
Interactievariabelen	60
Bijlage 3 - Analyses	61
Bivariate samenhang tussen de continue variabelen	61
Bivariate samenhang via R^2 uit een ANOVA voor het verschil in gemiddelden	62
Bivariate samenhang via Cramer's V voor eigen opleiding en geslacht	69
T-toets voor twee gemiddelden voor geslacht.....	70
Modelschattingen	72
Bijlage 4 – Betrouwbaarheid analyses	78
Multicollineariteit.....	78
Assumpties	79
Uitbijteranalyse	80

1 - Inleiding

In 2017 presenteerden de politieke partijen VVD, CDA, D66 en ChristenUnie het regeerakkoord genaamd “*Vertrouwen in de toekomst*” (Ministerie van Algemene Zaken, 2017). Hierin is omschreven dat ze een beter dagelijks leven voor iedere Nederlander willen bereiken en ze daarmee Nederland voor iedereen sterker en beter willen maken. In theorie klinkt dit als een mooi plan, maar in praktijk zitten er een aantal haken en ogen aan. Zo wordt niet concreet benoemd welke aspecten van invloed zijn op het vertrouwen dat iemand in de toekomst heeft. Ook andere onderzoeken lijken niet duidelijk te weten welke factoren het vertrouwen in de toekomst beïnvloeden. Hiermee wordt de interesse gewekt om de invloed van specifieke aspecten op het vertrouwen in de toekomst verder te analyseren.

In het hiervoor genoemde regeerakkoord is speciale aandacht voor het burgerschaps- onderwijs. Er wordt benoemd dat het voor scholen mogelijk is om de burgerschapsopdracht, de wettelijke eisen die bedoeld zijn voor de bevordering van het burgerschap en de sociale cohesie op school (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2021), niet uit te voeren zoals deze bedoeld is. Ze willen dat iedere school in haar uitingen blijft handelen in lijn met de democratische rechtstaat en dat hier ook scherper op getoetst en gehandhaafd kan worden. Om dit te bereiken moet de burgerschapsopdracht in de wet verduidelijkt worden. Impliciet gaat het regeerakkoord ervan uit dat een betere uitvoering van de burgerschapsopdracht leidt tot meer vertrouwen in de toekomst. Hoewel burgerschapsonderwijs geen duidelijke definitie heeft, hangen wel een aantal vaardigheden samen met burgerschap. Voorbeelden hiervan zijn: omgaan met conflicten en democratisch handelen (Leeman & Volman, 2015).

Het vertrouwen dat iemand in de toekomst heeft, wordt door meer factoren beïnvloed dan alleen het burgerschapsonderwijs. Zo omschrijft Bourdieu (1986) drie soorten kapitaal die elk een positieve invloed hebben op het vertrouwen dat iemand in de toekomst heeft. Bourdieu maakt onderscheid tussen het sociaal kapitaal, het cultureel kapitaal en het economische kapitaal. Het sociale kapitaal heeft betrekking op de connecties die een persoon heeft, het cultureel kapitaal omschrijft de houdingen, opvattingen en kennis van een persoon en het economische kapitaal diens de financiële middelen. Voor ieder van deze vormen geldt dat een groter kapitaal zal leiden tot meer vertrouwen in de toekomst.

Ook buiten het onderwijs spelen factoren een invloed op het vertrouwen dat iemand in de toekomst heeft. De ontwikkeling van de kapitalen van Bourdieu begint al van jongs af aan en de kapitalen kunnen door dagelijkse interacties met anderen over tijd vergroot worden. In dit onderzoek wordt gekeken worden of de vormen van kapitaal een invloed hebben op het vertrouwen in de toekomst en specifiek of burgerschapsonderwijs naast deze vormen van kapitaal ook een toevoeging is aan het vertrouwen dat iemand in de toekomst heeft. Daarnaast wordt gekeken of de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst verschilt voor leerlingen met verschillende economische achtergronden. Bij families met een lage economische achtergrond beschikken de scholieren thuis mogelijk niet over de middelen die nodig zijn om meer over

burgerschapsonderwerpen te weten te komen. Voorbeelden hiervan zijn een krant of een computer met internet. Voor deze scholieren kan de rol van het burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst groter zijn, omdat ze op school, in tegenstelling tot thuis, wel de mogelijkheid krijgen om meer over burgerschapsonderwerpen te weten te komen. Bij deze analyses wordt ook rekening gehouden met factoren die het burgerschap van leerlingen kunnen beïnvloeden, namelijk geslacht en het hoogst verwachte opleidingsniveau van de leerlingen. Samenvattend leidt dit tot de volgende onderzoeksvraag:

Wat is, naast het effect van sociaal en cultureel kapitaal, de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen dat leerlingen in de toekomst hebben en welke rol speelt het economische kapitaal hierin?

2 - Theoretisch kader

2.1 Burgerschapsonderwijs

2.1.1 Burgerschapsonderwijs en vertrouwen in de toekomst

Burgerschapsonderwijs wordt in de literatuur op verschillende manieren omschreven. Zo geeft de Onderwijsraad (2017) een definitie van de functie en taken van burgerschapsonderwijs: “Jongeren leren om te functioneren, vanuit eigen idealen, waarden en normen, in een pluriforme, democratische samenleving, en om aan deze samenleving een eigen bijdrage te (willen) leveren.”. Daartegenover zijn er ook specifieke definities, waarin gerichte vaardigheden die leerlingen in het burgerschapsonderwijs zouden moeten opdoen worden beschreven (Osborne, 2000). De meeste definities hebben als uitgangspunt dat leerlingen moeten leren om op een goede manier deel te nemen aan de samenleving en geven daar een eigen invulling aan door de nadruk te leggen op bepaalde vaardigheden.

Burgerschapsonderwijs kan op twee manieren aangeboden worden (Nieuwelink, 2020). Ten eerste door onderwijs te geven over burgerschap, hierbij gaat het over de kennisoverdracht van onderwerpen zoals de democratie en de vrijheden die mensen hebben. Ten tweede kan burgerschapsonderwijs aangeboden worden door leerlingen te leren hoe ze met anderen om moeten gaan in de samenleving. Dit kan in de vorm van een leerlingenraad of discussies in de klas. Burgerschapsonderwijs omvat dus zowel het begrijpen en goed kunnen toepassen van de concepten als het ervaren hoe burgerschap in de praktijk werkt.

De invloed die burgerschapsonderwijs op leerlingen heeft, is afhankelijk van een aantal factoren. Het gaat hierbij om zowel factoren op schoolniveau, op docentniveau en op leerlingniveau. Op schoolniveau is een duurzaam aanbod van burgerschapsonderwijs belangrijk en dat burgerschapsonderwijs ingebed is in het curriculum (Van Goethem et al., 2014). Een enkele les of opdracht met betrekking tot burgerschapsonderwijs zou geen effect hebben, omdat leerlingen dan weinig gestimuleerd worden om een koppeling te maken tussen waarnemingen en belangrijke maatschappelijke thema's (Onderwijsinspectie, 2017). Op docentniveau is een verschil in de mate waarin zij burgerschap doelstellingen bereiken. Ten eerste is de bijdrage die een docent levert groter

wanneer de docenten op hun opleiding geleerd hebben wat de impact van leren over burgerschapsonderwijs is (Isac et al., 2013). Zij weten namelijk waar het om gaat en kunnen daardoor de onderwerpen en thema's bewust verwerken in de lesprogramma's. Ten tweede is het vertrouwen dat een docent heeft in het lesgeven over een bepaald onderwerp van groot belang. Wanneer een docent meer vertrouwen heeft in het doceren, zal de invloed ook groter zijn en zullen de burgerschapsdoelstellingen eerder bereikt worden (Torney-Purta et al., 2005). Tot slot zijn er ook grote verschillen zichtbaar in de burgerschapsvaardigheden van leerlingen, voornamelijk door de invloed van leeftijd, geslacht, opleiding en sociaal milieu. Leeftijd speelt een belangrijke rol omdat de kennis over en de mogelijke interesse in burgerschapsonderwerpen groeit naarmate leerlingen ouder worden. Ook geslacht speelt een rol en onderzoek heeft aangetoond dat meisjes over het algemeen meer burgerschapskennis hebben dan jongens (Munniksma et al., 2017). Daarnaast vinden jongens en meisjes ook verschillende aspecten van burgerschap belangrijker (Geijsel et al., 2012). Kijkend naar opleidingsniveau is het opvallend dat leerlingen in het havo of vwo meer burgerschapskennis hebben dan leerlingen op het vmbo en dat er op havo en vwo ook meer aandacht is voor burgerschap. Tot slot krijgen leerlingen uit hoge sociale milieus vanuit huis uit al meer burgerschapskennis en vaardigheden mee dan kinderen die uit lage sociale milieus komen. De burgerschapscompetenties die leerlingen hebben zijn dus afhankelijk van een aantal verschillende factoren.

Een onderdeel van het vertrouwen in de toekomst is de zelfeffectiviteit oftewel de persoonlijke overtuiging van iemand dat hij of zij capabel is om te doen wat nodig is (Rousseau et al., 1998). Een hogere zelfeffectiviteit heeft een positieve invloed op het stellen en behalen van persoonlijke doelen en vermindert het hebben van faalangst. (Woolfolk et al., 2008). Een hogere zelfeffectiviteit zal dus ook samengaan met een positievere kijk op de toekomst. De zelfeffectiviteit kan worden beïnvloed door de volgende factoren: (indirecte) ervaringen met de taak, verbale overtuiging en emotionele spanning (van de Wouw, 2008). Bij burgerschapsonderwijs kunnen '(indirecte) ervaringen met de taak' en 'verbale overtuigingen' bevorderd worden. Zo kunnen de scholieren indirect ervaringen van bijvoorbeeld politieke participatie of activisme opdoen door op school mee te doen met een debat of demonstratie. Daarnaast kunnen scholieren verbaal overtuigd worden doordat ze aangemoedigd of gecomplimenteerd worden door de docenten bij het voeren van een debat of, laagdrempeliger, het geven van hun mening. Door het bekend worden met de situatie en het krijgen van positieve feedback zullen de scholieren zich zekerder voelen in situaties met betrekking tot burgerschap en zullen ze meer het gevoel hebben dat ze capabel zijn in deze situaties. Deze zelfzekerheid zullen ze meenemen naar hun toekomst en daarmee kom ik op de eerste hypothese:

Hypothese 1: Meer burgerschapsonderwijs hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.

2.1.2 Invloed van het economische kapitaal

Zoals eerder benoemd, hangt de burgerschapsvorming van leerlingen onder andere samen met hun sociale milieu. Het sociale milieu van leerlingen heeft betrekking op het economische kapitaal van

Bourdieu (1986). Met het economische kapitaal worden de financiële middelen die iemand kan gebruiken voor het uitoefenen van macht en invloed bedoeld. Naarmate het economische kapitaal groter is, is er meer vertrouwen in de toekomst. Mensen met een groter economisch kapitaal zullen zich minder zorgen hoeven maken over mogelijke financiële problemen in de toekomst. Daarmee hebben ze een houvast dat ze zichzelf in de toekomst kunnen onderhouden en niet afhankelijk zullen zijn van anderen.

Daarnaast hebben huishoudens met een groter economisch kapitaal meer mogelijkheden tot het aanschaffen van spullen, zoals elektronische apparaten en boeken. Leerlingen uit een huishouden met een groter economisch kapitaal zullen dus meer mogelijkheden hebben om zich te verdiepen in burgerschapsonderwerpen. Ook praten leerlingen in hogere economische milieus vaker met hun ouders over het nieuws en maatschappelijke onderwerpen (Nieuwelink et al., 2016). Vanuit huis krijgen de leerlingen uit de hogere economische milieus dus al meer burgerschapskennis en -vaardigheden mee. De onderwerpen die gepresenteerd worden bij het burgerschapsonderwijs zullen voor deze leerlingen dus niet nieuw zijn en hierdoor zal de invloed van het burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst voor deze leerlingen minder groot zijn dan voor leerlingen die vanuit huis minder burgerschapskennis en -vaardigheden meekrijgen. Dit leidt tot de volgende twee hypothesen:

Hypothese 2: Een groter economisch kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.

Hypothese 3: Burgerschapsonderwijs hangt samen met het vertrouwen in de toekomst en deze samenhang is zwakker naarmate het economische kapitaal groter is.

2.2 Sociaal kapitaal en vertrouwen in de toekomst

Met sociaal kapitaal refereert Bourdieu (1986) naar het geheel van feitelijke of potentiële hulpbronnen die gekoppeld zijn aan een netwerk van relaties met anderen. Hierbij gaat het om relaties van wederzijdse kennis en erkenning: ieder lid wordt voorzien van de steun van het collectieve kapitaal. Binnen het sociaal kapitaal kan een onderscheid gemaakt worden tussen *bonding* sociaal kapitaal en *bridging* sociaal kapitaal (Putnam, 2020). Binnen het *bonding* sociaal kapitaal vallen de sterkste relaties die een persoon heeft, binnen deze groep is er sprake van vertrouwen en solidariteit. De hulpbronnen in dit kapitaal komen vaak alleen ten goede aan de personen die in het netwerk zitten. Bij *bridging* sociaal kapitaal worden de netwerkgrenzen overschreden en ontstaat een brug naar andere netwerken.

Bonding en *bridging* sociaal kapitaal hebben beide hun eigen functies, zo is *bonding* sociaal kapitaal goed om rond te komen en *bridging* sociaal kapitaal goed om vooruit te komen. Granovetter beargumenteert dan ook dat de zwakke relaties die iemand heeft waardevoller zijn dan de sterke relaties (1973). Een *bonding* sociaal kapitaal is vaak een homogene groep, want zoals de term homofilie aangeeft, zijn mensen geneigd om vrienden te zoeken die op een aantal factoren gelijk zijn aan zichzelf (Boucher, 2020). Alle mensen in een *bonding* sociaal kapitaal zullen dan ook over

ongeveer dezelfde hulpbronnen beschikken. Via de zwakke relaties in een *bridging* sociaal kapitaal kunnen nieuwe hulpbronnen aangereikt worden en daarmee zijn deze relaties erg waardevol.

Sociale netwerken, en daarmee sociaal kapitaal, kunnen op verschillende manieren vorm krijgen. Organisaties en groepen spelen hier een grote rol bij. Binnen een organisatie of groep kunnen mensen op een laagdrempelige manier in contact komen met nieuwe mensen. Door het vergroten van het sociaal kapitaal, en met name de zwakke relaties, krijgt iemand toegang tot meer hulpbronnen en daarmee meer zekerheid. Deze zekerheid kan leiden tot meer vertrouwen in de toekomst, omdat iemand bij meer mensen terecht kan voor het ontvangen van hulp of informatie. Dit brengt mij tot de vierde hypothese:

Hypothese 4: Een groter sociaal kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.

2.3 Cultureel kapitaal en vertrouwen in de toekomst

De laatste vorm van kapitaal die Bourdieu (1986) beschrijft is het cultureel kapitaal. Onder cultureel kapitaal vallen houdingen, opvattingen en kennis. Het gaat hierbij dus om het aanleren en gebruiken van de juiste normen en waarden in een samenleving.

Cultureel kapitaal wordt vaak van generatie op generatie doorgegeven, van jongs af aan willen ouders hun kijk op de wereld meegeven. Bij het vormen van cultureel kapitaal spelen ouders dan ook een belangrijke rol (Jennings, 2007). Op latere leeftijd beginnen andere factoren als leeftijdsgenoten en sociale media een belangrijke rol te spelen (Amnå, 2012). Interacties in het dagelijkse leven zijn dan ook een belangrijke bron om meer te leren over de perspectieven, houdingen en kennis van een democratische burger. Binnen de burgerschapsonderwerpen zitten veel onderwerpen die overlap hebben met het cultureel kapitaal. Zo gaat het bij burgerschapsonderwerpen ook over gelijkheid, rechten, normen en waarden. Het cultureel kapitaal kan dan ook vergroot worden door interacties met andere mensen in het dagelijkse leven of door zelf informatie te zoeken over burgerschapsonderwerpen.

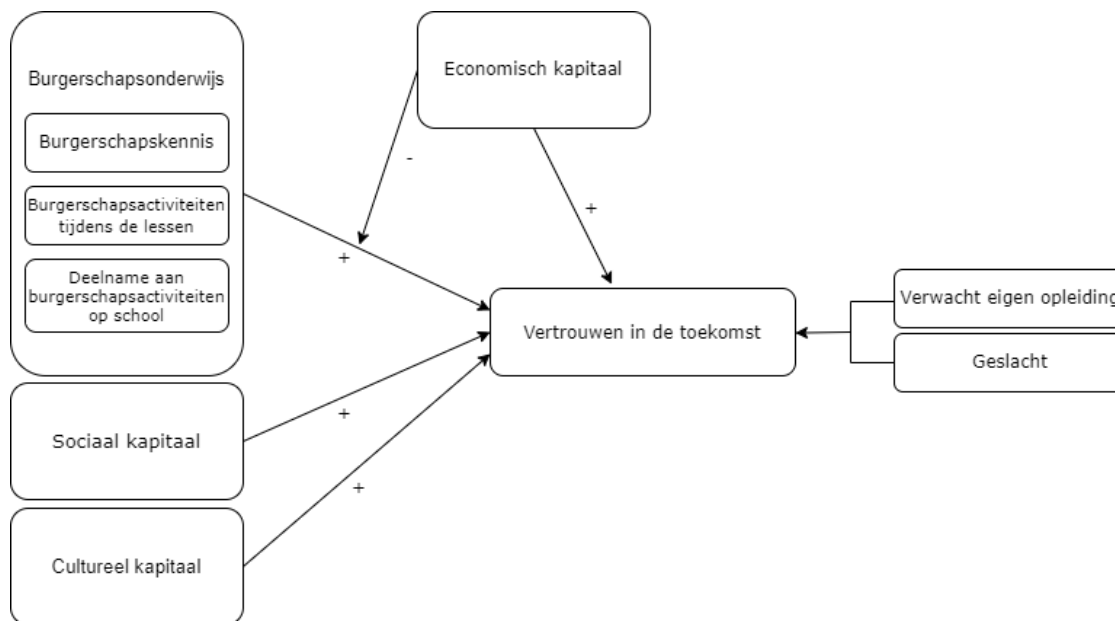
Personen met een groter cultureel kapitaal zullen een duidelijker beeld krijgen van wat in de wereld speelt en hoe de wereld vorm heeft gekregen. Daarbij krijgen ze ook een beter beeld van eigen interesses en manieren waarop zij invloed kunnen uitoefenen. Dit zijn belangrijke aspecten met het oog op de toekomst. De toekomst kan voor jongeren die over deze kennis beschikken als minder abstract ervaren worden en hierdoor zal ook het gevoel van machteloosheid verkleind kunnen worden, hierdoor zal het vertrouwen in de toekomst vergroten. Daarmee kom ik op de laatste hypothese:

Hypothese 5: Een groter cultureel kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.

2.4 Deze studie

In dit onderzoek zal gekeken worden naar de invloed van burgerschapsonderwijs, sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en economisch kapitaal op het vertrouwen dat jongeren in de toekomst hebben. Burgerschapsonderwijs zal daarbij worden opgesplitst in burgerschapskennis, burgerschapsactiviteiten tijdens de lessen en burgerschapsactiviteiten op school. Naast deze invloeden zal ook gekeken worden

of er een moderatie-effect van economisch kapitaal bestaat op het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst. Daarbij zullen alle effecten gecontroleerd worden voor het geslacht en het opleidingsniveau van de scholieren. Het onderzoek is conceptueel weergegeven in figuur 1.

Figuur 1: conceptueel model van het vertrouwen in de toekomst

3 - Methoden

3.1 Data

In dit onderzoek gebruik ik data van het onderzoeksprogramma ICCS (International Civic and Citizenship Study). Het ICCS is een programma waarbij onderzoek gedaan wordt naar de kennis, begrip, houdingen, percepties en activiteiten met betrekking tot het burgerschap van scholieren. Dit wordt gedaan door op scholen vragenlijsten af te nemen bij de schoolhoofden, docenten en scholieren. De doelgroep van het onderzoek zijn scholieren die acht jaar onderwijs gehad hebben, waarbij de gemiddelde leeftijd van de klas minstens 13.5 is. Voor de docenten was de doelgroep: alle leraren die tijdens de testperiode en sinds het begin van het schooljaar burgerschap gerelateerde vakken onderwezen aan de leerlingen van de beoogde doelgroep. Het onderzoek is zowel afgenomen in 2009 als in 2016 en zal ook in 2022 afgenomen worden. Hierdoor kan de gevonden informatie vergeleken worden over verschillende jaren.

In mijn onderzoek zal de data uit Nederland in 2016 gebruikt worden. In 2016 is de data bij meer dan 94.000 scholieren, 37.000 leraren en 3.800 scholen uit 24 landen verzameld. Deze informatie is verzameld door middel van een two-stage cluster steekproef. In het eerste stadium zijn van de deelnemende landen willekeurig scholen geselecteerd. Vervolgens is door de scholen een lijst gemaakt met de klassen die in de doelgroep vallen. In het tweede stadium van de steekproef is van deze lijst random een klas geselecteerd. Van iedere school hebben één klas, vijftien leraren en een school-/afdelingshoofd meegedaan aan het onderzoek. De scholen die uiteindelijk in de data zijn

meegenomen voldoen aan de volgende criteria: 1) het school-/afdelingshoofd heeft de schoolvragenlijst beantwoord; 2) meer dan 50% van de benaderde docenten heeft de docentenvragenlijst ingevuld; en 3) meer dan 50% van de benaderde studenten heeft de scholierenvragenlijst ingevuld. Scholen waar veel non-response was zijn niet meegenomen in de data. In Nederland in 2016 zijn 124 scholen benaderd, hiervan voldeed één school niet aan de criteria (Munniksma et al., 2017). Deze school is dus niet meegenomen in de steekproef. Van de deelnemende scholen was de non-response onder de leerlingen 7.4%, onder de docenten 16.7% en onder de school-/afdelingsleiders 16.9%.

Voor mijn onderzoek maak ik gebruik van een selectie van de gevonden data in Nederland. Hierbij maak ik enkel gebruik van de vragenlijsten ingevuld door de scholieren. In Nederland zijn 123 scholen die voldoen aan alle criteria om deel uit te maken van de data, bij elkaar hebben 2812 leerlingen de vragenlijst ingevuld. Voor elk van de 123 scholen heeft één klas deelgenomen. Binnen een klas zijn de scholieren afhankelijk van elkaar, omdat ze les krijgen van dezelfde docenten en elkaar ook kunnen beïnvloeden, dit kan invloed hebben op het onderzoek. Om deze reden is er willekeurig uit iedere klas één jongen en één meisje geselecteerd. Daarbij is ervoor gezorgd dat deze twee personen alle vragen die voor mijn onderzoek van belang zijn, ingevuld hebben. In bijlage 1 is een overzicht te zien van welke scholieren uiteindelijk geselecteerd zijn. Hierbij valt het op dat voor de scholen 1004, 1041 en 1113 maar één leerling geselecteerd is, dit komt omdat bij school 1004 alleen meisjes deelgenomen hebben en bij scholen 1041 en 1114 hadden alle jongens missende waarden op minstens één van de variabelen die ik in mijn onderzoek wil gebruiken. Uiteindelijk komt de nieuwe selectie van respondenten daarmee op een aantal van 243. Naast een overzicht van de deelnemende scholieren bevat bijlage 1 ook een analyse van de representativiteit van de nieuwe selectie ten opzichte van de totale steekproef. Hieruit blijkt dat de onderzoeksvariabelen in zowel de volledige steekproef als in de selectie dezelfde verdeling en samenhang tonen. De gevonden samenhang is dus niet per toeval ontstaan door de cases die nu geselecteerd zijn en daarmee is de gebruikte steekproef representatief voor de volledige steekproef.

3.2 Onderzoeksdesign

Het ICCS 2016 onderzoek was bedoeld als verkenning van de uitdagingen in het opleiden van jongeren in een veranderde wereld. Hierbij benoemen ze dat de context van democratie en burgerparticipatie continu verandert.

De datacollectie voor 2016 heeft in de 24 participerende landen plaatsgevonden tussen oktober 2015 en juni 2016. Het onderzoek bevatte verschillende soorten vragenlijsten. Ten eerste de set vragenlijsten voor de leerlingen die bedoeld is voor het verzamelen van de informatie over de scholieren, hun percepties over burgerschap en het verkrijgen van achtergrondinformatie over de scholieren. De tweede set vragenlijsten was voor de docenten en vraagt naar de percepties van de docenten, de cultuur op school en hun ervaring met lesgeven. De derde en laatste set vragenlijsten was

de schoolvragenlijst ingevuld door het schoolhoofd. Hierbij ging het over de cultuur op school en de mate waarin burgerschap aangeboden wordt. De vragenlijsten in de set voor de leerlingen in Nederland bevatte de kennistest, de leerling vragenlijst en de Europese leerling vragenlijst. De vragenlijsten zijn in drie aangesloten lessen ingevuld. Bij het invullen was een getrainde onderzoeksassistent aanwezig (Munniksma et al., 2017).

3.3 Operationalisaties

Voor het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag heb ik naar een aantal variabelen gekeken. De gebruikte variabelen en de bewerkingen aan deze variabelen zullen in deze paragraaf besproken worden. Er zal eerst ingegaan worden op de afhankelijke variabele vertrouwen in de toekomst, daarna op de onafhankelijke variabelen burgerschapsonderwijs, economisch kapitaal, sociaal kapitaal en cultureel kapitaal en tot slot de controlevariabelen geslacht en eigen verwachte opleidingsniveau. Voor de operationalisaties van mijn concepten heb ik gekozen voor variabelen die aangeven dat de leerlingen bepaalde acties al ondernomen hebben en niet dat ze van plan zijn acties te ondernemen. In bijlage 2 zijn per concept de oorspronkelijke items, de aanpassingen aan de items en de uiteindelijke variabelen weergegeven.

3.3.1 Vertrouwen in de toekomst

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is het vertrouwen in de toekomst en dit is gemeten aan de hand van de vraag: '*(ES3G08) Hoe waarschijnlijk acht u het dat uw toekomst er zo uit zal zien?*'. De respondenten hebben voor vijf situaties aangegeven of zij denken of dat voor hun toekomst van toepassing is, de antwoordopties waren (1) heel waarschijnlijk, (2) waarschijnlijk, (3) onwaarschijnlijk en (4) heel onwaarschijnlijk. Voorbeelden van situaties zijn '*(ES3G08A) Ik zal een vaste baan vinden*' en '*(ES3G08D) Ik krijg de kans om voor mijn vrije tijd naar het buitenland te reizen*'.

Voor het gebruiken van deze variabele heb ik een schaal gemaakt van de vijf items (*Cronbach's alpha=0.741*). Voor het maken van de schaal heb ik de oorspronkelijke items gespiegeld en gehercodeerd waardoor de nieuwe antwoordopties zijn (0) heel onwaarschijnlijk, (1) onwaarschijnlijk, (2) waarschijnlijk en (3) heel waarschijnlijk. De schaal is de som van de losse variabelen en kan de scores 0 tot 15 aannemen waarbij een hogere score staat voor meer vertrouwen in de toekomst.

3.3.2 Burgerschapsonderwijs

Zoals in de literatuur naar voren kwam, kan burgerschapsonderwijs op verschillende manieren vorm krijgen. In dit onderzoek zal het burgerschapsonderwijs dan ook aan de hand van drie variabelen gemeten worden, namelijk de burgerschapskennis, de burgerschapsactiviteiten tijdens de lessen en de burgerschapsactiviteiten op school. Op deze manier worden beide vormen van burgerschapsonderwijs, namelijk de kennisoverdracht en het leren omgaan met anderen in de samenleving, gemeten.

De burgerschapskennis is gemeten aan de hand van de vraag: *'(IS3G18) In hoeverre heb je op school geleerd over de volgende onderwerpen?'*. De respondenten hebben over zeven onderwerpen aangegeven of zij (1) grotendeels, (2) in matige mate, (3) in kleine mate of (4) helemaal niet geleerd hebben over de onderwerpen. Voorbeelden van onderwerpen zijn: *'(IS3G18A) Hoe burgers kunnen stemmen bij lokale of landelijke verkiezingen'* en *'(IS3G18G) Hoe de economie werkt'*.

Voor mijn onderzoek is een schaal gemaakt van de zeven onderwerpen (*Cronbach's alpha=0.775*). Voor het maken van de schaal zijn de antwoordopties gespiegeld zodat een hogere score staat voor meer burgerschapskennis, daarbij zijn de variabelen gehercodeerd waardoor de nieuwe categorieën (0) helemaal niet, (1) in kleine mate, (2) in matige mate, (3) grotendeels zijn. De nieuwe variabele is het gemiddelde van de zeven variabelen en kan scores van 0 tot 3 aannemen.

Ten tweede wordt er gekeken naar de burgerschapsactiviteiten die tijdens de lessen plaats vinden, dit is gemeten aan de hand van de vraag: *'(IS3G17) Hoe vaak gebeuren de volgende dingen bij het bespreken van politieke of sociale kwesties tijdens de reguliere lessen?'*. De respondenten hebben voor zes situaties aangegeven hoe vaak ze voorkomen, de antwoordopties zijn (1) nooit, (2) zelden, (3) soms en (4) vaak. Voorbeelden van situaties zijn: *'(IS3G17A) Docenten stimuleren leerlingen om zelf een besluit te nemen.'* en *'(IS3G17F) Docenten presenteren verschillende kanten van de problematiek wanneer ze deze in de klas uitleggen.'*

Voor mijn onderzoek is een schaal gemaakt van de zes onderwerpen (*Cronbach's alpha=0.756*). Voor het maken van de schaal zijn de variabele gehercodeerd naar de nieuwe categorieën (0) nooit, (1) zelden, (2) soms, (3) vaak. De nieuwe variabele is het gemiddelde van de zes variabelen en kan scores van 0 tot 3 aannemen.

Tot slot wordt burgerschapsonderwijs gemeten aan de hand van de burgerschapsactiviteiten op school, dit is gemeten aan de hand van de vraag: *'(IS3G16) Heb je ooit een van de volgende activiteiten op school gedaan?'*. De respondenten hebben voor zeven activiteiten aangegeven of zij (1) binnen de afgelopen twaalf maanden, (2) langer dan twaalf maanden geleden of (3) nooit hebben deelgenomen aan activiteiten. Voorbeelden van activiteiten zijn: *'(IS3G16A) Actieve deelname aan een georganiseerd debat.'* en *'(IS3G17G) Vrijwillige deelname aan muziek- of toneelactiviteiten op school buiten de reguliere lessen om.'*

Voor mijn onderzoek is een schaal gemaakt van de zeven activiteiten (*Cronbach's alpha=0.669*). Het is voor mijn onderzoek niet relevant of iemand in de afgelopen twaalf maanden heeft deelgenomen of langer geleden, daarom zijn deze categorieën samengevoegd. De nieuwe scores die de afzonderlijke variabelen kunnen aannemen zijn (0) nooit deelgenomen en (1) ooit deelgenomen. De nieuwe schaal bevat de scores 0-7 waarbij een hogere score staat voor vaker deelgenomen aan burgerschapsactiviteiten op school.

3.3.3 Economisch kapitaal

De mediator in het onderzoek is het economische kapitaal en is gemeten met twee vragen, namelijk *'(IS3G07) Wat is de hoogst genoten opleiding van uw moeder of vrouwelijke voogd'* en *'(IS3G09) Wat is de hoogst genoten opleiding van uw vader of mannelijke voogd'*.

Voor mijn onderzoek is een schaal gemaakt van de twee variabelen (*Correlatie= 0.406*). Beide variabelen zijn zo gehercodeerd dat ze vier antwoordcategorieën hebben waarbij een hogere score samengaat met een groter economisch kapitaal. De nieuwe schaal is het gemiddelde van de twee variabelen en kan scores tussen de 0 en 3 aannemen, waarbij een hogere score een groter economisch kapitaal is.

In dit onderzoek worden ook verschillende moderatie-analyses bekeken, waarbij de invloed van het economische kapitaal op het verband tussen burgerschapsonderwijs en vertrouwen in de toekomst wordt onderzocht. Om dit te kunnen doen zijn de continue variabelen burgerschapskennis, burgerschapsactiviteiten in de les, burgerschapsactiviteiten op school en economisch kapitaal gecentreerd. Vervolgens zijn er drie productvariabelen gemaakt van de gecentreerde variabelen van economisch kapitaal met de drie vormen van burgerschapsonderwijs.

3.3.4 Sociaal kapitaal

Het concept sociaal kapitaal is gemeten aan de hand van de vraag *'(IS3G15) Bent u ooit betrokken geweest bij activiteiten van een van de volgende organisaties, clubs of groepen?'*. De respondenten hebben voor tien organisaties, clubs of groepen aangeven of zij (1) binnen de afgelopen twaalf maanden, (2) langer dan twaalf maanden geleden of (3) nooit hebben deelgenomen aan activiteiten. Voorbeelden van verenigingen, clubs en groepen zijn: *'(IS3G15A) Een jongerenorganisatie die is aangesloten bij een politieke partij of vakbond'* en *'(IS3G15H) religieuze groep of organisatie'*.

In mijn onderzoek heb ik de tien vragen bij elkaar gevoegd tot een schaal (*Cronbach's alpha=0.597*). Voor mijn onderzoek is het niet relevant of iemand in de afgelopen twaalf maanden heeft deelgenomen of langer geleden, daarom heb ik deze categorieën samengevoegd. De nieuwe scores die elke afzonderlijke variabele kan aannemen zijn (0) nooit deelgenomen en (1) ooit deelgenomen. De nieuwe schaal bevat de scores 0-10 waarbij een hogere score staat voor vaker deelgenomen aan organisaties, clubs en groepen en dus een groter sociaal kapitaal.

3.3.5 Cultureel kapitaal

De onafhankelijke variabele cultureel kapitaal is gemeten aan de hand van de vraag *'(IS3G14) Hoe vaak bent u betrokken bij elk van de volgende activiteiten?'*. De respondenten hebben voor negen situaties aangegeven of zij (1) nooit of bijna nooit (2) maandelijks (ten minste één keer per maand) (3) wekelijks (ten minste één keer per week) of (4) dagelijks of bijna dagelijks betrokken waren bij de activiteiten. Voorbeelden van activiteiten zijn: *'(IS3G14A) Praten met je ouder(s) over politieke of sociale kwesties'* en *'(IS3G14G) Het internet gebruiken om informatie te vinden over politieke of sociale kwesties'*.

Voor mijn onderzoek heb ik van de negen items een schaal gemaakt (*Cronbach's alpha=0.760*). Voor het maken van de schaal zijn de lossen variabelen gehercodeerd naar de antwoordopties (0) nooit of bijna nooit, (1) maandelijks, (2) wekelijks en (3) dagelijks aannemen. De nieuwe variabele is het gemiddelde op de negen items en kan scores tussen de 0 tot 3 aannemen waarbij een hogere score een groter cultureel kapitaal impliceert.

3.3.6 Controlevariabelen geslacht en opleidingsniveau

De controle variabelen in het model zijn geslacht en het hoogst verwachte opleidingsniveau. Geslacht is een dummy variabele (*S_gender*) met de scores (0) jongen en (1) meisje.

Het eigen verwachte opleidingsniveau is gemeten aan de hand van de vraag '*IS3G03*) *Wat is het hoogste opleidingsniveau dat u verwacht te voltooien?*'. De oorspronkelijke variabele kende de categorieën (1) ISCED level 6, 7 or 8, (2) ISCED level 4 of 5, (3) ISCED level 3 ISCED en (4) ISCED level 2 of lager. Van deze variabele zullen twee dummy's gemaakt worden waarbij de eerste dummy score (3) middelbare school afgemaakt bevat en de tweede dummy score (4) hoger onderwijs afgemaakt. De lagere school afgemaakt wordt gebruikt als referentiegroep. In Nederland wordt ISCED level 4 or 5 onderwijs niet aangeboden en daarom wordt deze antwoordoptie niet meegenomen.

3.4 Analyse-opzet

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag wordt gebruik gemaakt van lineaire regressie waarbij acht modellen geschat worden. Voor het uitvoeren van de analyses, zijn de univariate en bivariate verdelingen geanalyseerd. In de analyse worden ook moderatie-effecten onderzocht, daarom zijn de variabelen burgerschapskennis, burgerschapsactiviteiten in de les, burgerschapsactiviteiten op school en economisch kapitaal gecentreerd en zijn hier interactie-variabelen van gemaakt. De volgende modellen worden in dit onderzoek geschat, dit overzicht is ook weergegeven in tabel 1:

- Model 1: *De afhankelijke variabele vertrouwen in de toekomst en de controlevariabele geslacht en de dummy's van verwacht opleidingsniveau.*
- Model 2: *Model 1 met als toevoeging de onafhankelijke variabelen sociaal kapitaal en cultureel kapitaal.*
- Model 3: *Model 2 met als toevoeging de onafhankelijke variabelen burgerschapskennis, burgerschapsactiviteiten in de klas en de burgerschapsactiviteiten op school*
- Model 4: *Model 3 met als toevoeging de moderator economisch kapitaal.*
- Model 5: *Model 4 met als toevoeging de interactie tussen burgerschapskennis en het economische kapitaal.*
- Model 6: *Model 4 met als toevoeging de interactie tussen burgerschapsactiviteiten in de les en het economische kapitaal.*
- Model 7: *Model 4 met als toevoeging de interactie tussen burgerschapsactiviteiten op school en het economische kapitaal.*

- Model 8: Model 5 met als toevoeging de interactie tussen burgerschapsactiviteiten in de les en het economische kapitaal en de interactie tussen burgerschapsactiviteiten op school en het economische kapitaal.

Aan de hand van model 4, het model zonder de interacties, zullen de hypothesen van de hoofdeffecten van burgerschapsonderwijs, economisch kapitaal, sociaal kapitaal en cultureel kapitaal beantwoord worden, dus hypothese 1, 2, 4 en 5. De derde hypothese over het moderatie-effect van economisch kapitaal zal beantwoord worden aan de hand van model 8. Tot slot zal er nog gekeken worden naar de assumpties van een lineair regressiemodel, multicollineariteit, uitbijters en invloedrijke punten.

Tabel 1: Analyseplan.

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Geslacht	X	X	X	X	X	X	X	X
Dummy 1 middelbare school	X	X	X	X	X	X	X	X
Dummy 2 hoger onderwijs	X	X	X	X	X	X	X	X
Sociaal kapitaal		X	X	X	X	X	X	X
Cultureel kapitaal		X	X	X	X	X	X	X
Burgerschapskennis			X	X	X	X	X	X
Burgerschap in les			X	X	X	X	X	X
Burgerschap op school			X	X	X	X	X	X
Economisch kapitaal				X	X	X	X	X
Interactie burgerschapskennis en economisch kapitaal					X			X
Interactie burgerschap in les en economisch kapitaal						X		X
Interactie burgerschap op school en economisch kapitaal							X	X

4 - Resultaten

4.1 Beschrijvende statistieken

In tabel 2 zijn de univariate verdelingen van de variabelen in het onderzoek weergegeven. De afhankelijke variabele vertrouwen in de toekomst heeft een gemiddelde van 11.86 ($SD=2.06$) op een schaal van 0 tot 15. Gemiddeld genomen hebben de leerlingen dus relatief veel vertrouwen in de toekomst. Ook is te zien dat er geen leerlingen zijn met heel weinig vertrouwen in de toekomst ($min=6.00$) en dat 75% van de leerlingen een score hoger dan 10 heeft. Burgerschapskennis heeft een gemiddelde van 1.41 ($SD=0.62$) op een schaal van 0 tot 3. De leerlingen hebben dus gemiddeld niet heel veel maar ook niet heel weinig burgerschapskennis. Burgerschap in de les heeft een gemiddelde van 1.67 ($SD=0.59$) op een schaal van 0 tot 3. Binnen de lessen is er gemiddeld wel wat aandacht voor burgerschap. Burgerschap op school heeft een gemiddelde van 2.50 ($SD=1.81$) op een schaal van 0 tot 7. Leerlingen nemen gemiddeld dus niet vaak deel aan burgerschapsactiviteiten op school.

Economisch kapitaal heeft een gemiddelde van 2.25 ($SD=0.39$) op een schaal van 0 tot 3. Gemiddeld genomen hebben de leerlingen een hoog economisch kapitaal. Sociaal kapitaal heeft een gemiddelde van 2.77 ($SD=1.63$) op een schaal van 0 tot 10. Hieruit blijkt dat de leerlingen gemiddeld een klein sociaal kapitaal hebben. In tabel 2 is ook te zien dat 75% van de leerlingen een score tussen de 0 en 3 heeft ($Q3=3.00$), wat ook een bevestiging is van het kleine sociaal kapitaal van de leerlingen. Het cultureel kapitaal heeft een gemiddelde van 0.71 ($SD=0.46$) op een schaal van 0 tot 3. Gemiddeld genomen hebben de leerlingen een klein cultureel kapitaal. 75% van de leerlingen heeft dan ook een score tussen de 0 en 1 ($Q3=1.00$). Voor de eerste controlevariabele verwacht opleidingsniveau is in tabel 2 te zien dat de grootste groep leerlingen verwacht de middelbare school af te maken, maar geen hoger onderwijs te volgen. In tabel 2 is ook te zien dat het aantal jongens en meisjes voor de tweede controlevariabele geslacht ongeveer gelijk is.

Tabel 2: univariate verdelingen van de variabelen (n=243)

Variabele	Gem. (SD)	Min	Q1	Mediaan	Q3	max
Vertrouwen in de toekomst	11.86 (2.06)	6.00	10.00	12.00	14.00	15.00
Burgerschapskennis	1.41 (0.62)	0.00	1.00	1.43	1.86	3.00
Burgerschap in de les	1.67 (0.59)	0.00	1.33	1.67	2.00	3.00
Burgerschap op school	2.50 (1.81)	0.00	1.00	2.00	4.00	7.00
Economisch kapitaal	2.25 (0.39)	1.00	2.00	2.33	2.50	3.00
Sociaal kapitaal	2.77 (1.63)	0.00	2.00	3.00	3.00	10.00
Cultureel kapitaal	0.71 (0.46)	0.00	0.33	0.67	1.00	2.44
Verwacht opleidingsniveau		1.00	1.00	2.00	2.00	3.00
<i>Lagere school</i>	34.2%					
<i>Middelbare school</i>	52.3%					
<i>Hoger onderwijs</i>	13.6%					
Geslacht						
<i>Jongen</i>	49.4%					
<i>Meisje</i>	50.6%					

In tabel 3 zijn de bivariate verdelingen van de variabelen te zien. De samenhang is berekend door de Pearson correlatie, via de R^2 uit een ANOVA voor het verschil in gemiddelden of via de Cramer's V. Een toelichting over de bivariate verdelingen is weergegeven in bijlage 3.

Het vertrouwen in de toekomst hangt significant positief samen met het cultureel kapitaal ($r=.187, p=.003$), een groter cultureel kapitaal gaat dus samen met meer vertrouwen in de toekomst. Echter, de samenhang is niet heel groot. Verder hangt het vertrouwen in de toekomst significant negatief samen met geslacht ($p=-.149, p=0.02$). De negatieve samenhang betekent dat meisjes minder vertrouwen in de toekomst hebben dan jongens. Het vertrouwen in de toekomst correleert maar met twee van de acht onderzoeksvariabelen significant. Aan de hand van de verwachte samenhang op basis van de theorie, is het opvallend dat in het onderzoek geen samenhang gevonden wordt.

Opvallend in tabel 3 is dat het cultureel kapitaal, op geslacht na, met alle andere variabelen in het onderzoek significant samenhangt. Daarbij is de samenhang met burgerschap op school ook vrij groot ($r=.401, p<0.001$). Een groter cultureel kapitaal gaat dus samen met meer burgerschapskennis, meer burgerschap in de les, meer burgerschap op school, een groter economisch kapitaal en lager

verwacht eigen opleidingsniveau. De samenhang tussen de onderzoeksvariabelen zou kunnen leiden tot multicollineariteit.

Uit tabel 3 blijkt ook dat de vormen van burgerschapsonderwijs significant met elkaar samenhangen, de associaties zijn in vergelijking tot de andere associaties in het onderzoek vrij groot. Meer burgerschapskennis gaat samen met meer burgerschap in de les ($r=.306, p<.001$) en met meer burgerschap op school ($r=.259, p<.001$). Daarbij gaat meer burgerschap in de les ook samen met meer burgerschap op school ($r=.331, p<.001$). Ook dit zou kunnen leiden tot multicollineariteit

Tabel 3: bivariate verdelingen van de variabelen (n=243)

Variabelen	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Vertrouwen in de toekomst	-	-.054 ^a	.187 ^{**a}	.076 ^a	.066 ^a	.119 ^a	.101 ^a	-.130 ^b	-.149 ^{**a}
2. Sociaal kapitaal		-	.271 ^{**a}	.155 ^{*a}	.123 ^a	.255 ^{*a}	.027 ^a	<.001 ^b	.090 ^a
3. Cultureel kapitaal			-	.301 ^{**a}	.352 ^{**a}	.401 ^{**a}	.206 ^{**a}	-.205 ^{**b}	.029
4. Burgerschapskennis				-	.306 ^{**a}	.259 ^{**a}	-.123 ^a	.114 ^b	-.035 ^a
5. Burgerschap in les					-	.331 ^{**a}	.014 ^a	-.084 ^b	.202 ^{**a}
6. Burgerschap op school						-	.073 ^a	-.130 ^b	.085 ^a
7. Economisch kapitaal							-	.122 ^b	-.187 ^{**a}
8. Verwacht opleidingsniveau								-	.062 ^c
9. Geslacht									-

** significant bij tweezijdige $p<0.01$ * significant bij tweezijdige $p<0.05$

^a Berekend met correlatie

^b Berekend met de ANOVA F-toets; een aantal variabelen waren ordinaal, dus kon er richting gegeven worden aan de correlatie.

^c Berekend met Cramer's V

4.2 Modevaluatie

Om de kwaliteit van de modellen te beoordelen wordt er gekeken naar de modelfit, multicollineariteit, de assumpties van lineaire regressie, uitbijters en invloedrijke punten. In bijlage 3 is de volledige analyse van de modelfit weergegeven.

Allereerst is er gekeken naar de modelfit. In tabel 4 zijn de modellen die gebruikt worden voor de hypothesetoetsing weergegeven. In model 4 worden alle hoofdeffecten weergegeven. Dit model heeft een R^2_{adjusted} van 0.048, wat betekent dat de variabelen sociaal kapitaal, cultureel kapitaal, economisch kapitaal en de drie variabelen van burgerschapsonderwijs samen 4.8% van de spreiding in het vertrouwen dat de leerlingen in de toekomst hebben, kunnen verklaren. Model 8 bevat ook de interactie-variabelen tussen economisch kapitaal en de variabelen voor burgerschapsonderwijs en is daarmee ook het eindmodel. Het eindmodel heeft een R^2_{adjusted} van 0.050, wat betekent dat het model in staat is om 5% van de spreiding in het vertrouwen in de toekomst te verklaren. Daarbij is in tabel 4 ook te zien dat de R^2_{adjusted} en de R^2 vrij veel van elkaar afwijken, dit is mogelijk veroorzaakt door het

grote aantal variabelen in het onderzoek. De R^2_{adjusted} bevat ten opzichte van de R^2 namelijk een correctie voor het aantal vrijheidsgraden.

Ten tweede is er gekeken naar de mate van multicollineariteit. Om de mate van multicollineariteit te bepalen wordt er gekeken naar de VIF-scores, weergegeven in tabel 4. Bij de VIF-scores is te zien dat alle variabelen een waarde lager dan 2.47 hebben, dit duidt erop dat de standaardfouten minder dan anderhalf keer zo groot worden door multicollineariteit. De mate van multicollineariteit is in deze analyses dus niet problematisch.

Ten derde is er gekeken naar de assumpties voor lineaire regressie. Dit wordt gedaan om de bruikbaarheid en betrouwbaarheid van de analyses te controleren. De volledige uitwerking van het toetsen van de assumpties is weergegeven in bijlage 4. Kijkend naar alle assumpties kan geconcludeerd worden dat de assumpties van lineariteit, homoscedasticiteit en normaliteit deels geschonden worden. Er wordt aan de assumptie van onafhankelijke waarnemingen voldaan. Hoewel er assumpties geschonden worden, is de mate van de schendingen niet heel fors. Om deze reden zal er wel lineaire regressie gebruikt worden voor het toetsen van de hypothesen, maar zal er strenger getoetst worden. Er zal dus gebruik gemaakt worden van $\alpha=0.01$ in plaats van $\alpha=0.05$. Op deze manier is de kans dat de nulhypothese ten onrechte verworpen wordt minder groot.

Tot slot is er gekeken naar invloedrijke punten en uitbijters, dit wordt gedaan om te kijken of enkele punten een grote invloed hebben op de analyse. De volledige uitbijteranalyse is weergegeven in bijlage 4. Voor de uitbijteranalyse is gekeken naar de gestandaardiseerde residuen, leverage, cook's distance en de DFFIT. Voor elk van deze maten zijn een aantal punten gevonden die opvallend zijn. Respondenten die op meerdere maten opvallen, worden gezien als uitbijters. In dit onderzoek worden vier respondenten als uitbijter gezien. De regressieanalyse is nogmaals uitgevoerd zonder de vier uitbijters, deze analyse is weergegeven in bijlage 4. Het model zonder uitbijters verschilt heel weinig van het model met uitbijters. De effecten van de onafhankelijke variabelen verschillen minimaal en de conclusies over significantie is voor beide modellen gelijk. Ook blijft de R^2_{adjusted} gelijk aan 0.50. De uitbijters hebben dus geen invloed op de uitkomsten van de regressieanalyse.

4.3 Hypothesetoetsing

In tabel 4 zijn de resultaten van de multi-pele regressieanalyse van model 4 en 8 weergegeven. Voor alle effecten die besproken worden, geldt dat ze gecontroleerd zijn voor de andere variabelen in het desbetreffende model. Voor het beantwoorden van hypothese 1, 2, 4 en 5, over de hoofdeffecten van burgerschapsonderwijs, economisch kapitaal, sociaal kapitaal en cultureel kapitaal, zal gekeken worden naar model 4, het model zonder interacties. Voor het beantwoorden van hypothese 3, over het moderatie-effect van economisch kapitaal op burgerschapsonderwijs, wordt gekeken naar model 8. De volledige resultaten van de multi-pele regressieanalyse zijn weergegeven in bijlage 3.

De eerste hypothese die getoetst wordt, is: '*Meer burgerschapsonderwijs hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.*'. Het burgerschapsonderwijs is gemeten met de variabelen

burgerschapskennis, burgerschap in de les en burgerschap op school. Burgerschapskennis heeft een helling van $0.13(t(233)=0.56, p=0.57)$. Het effect van burgerschapskennis is relatief klein en kan maximaal een verschil van 0.39 punten op vertrouwen in de toekomst veroorzaken. Burgerschap in de les heeft een helling van $0.038(t(233)=0.15, p=0.88)$ en ook dit effect is heel klein. Burgerschap in de les kan maximaal een verschil van 0.114 punten veroorzaken. Burgerschap op school heeft een helling van $0.080(t(233)=0.98, p=0.33)$. Ook dit effect is relatief klein, burgerschap op school kan namelijk maximaal een verschil van 0.56 punten veroorzaken. Samengenomen geldt het voor alle drie de variabelen dat meer burgerschapsonderwijs leidt tot meer vertrouwen in de toekomst, alleen zijn de effecten heel erg klein en niet statistisch significant afwijkend van nul.

De tweede hypothese die getoetst wordt is: *‘Een groter economisch kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.’* Het economische kapitaal heeft een helling van $0.20(t(233)=0.57, p=0.57)$. Naarmate het economische kapitaal groter wordt, stijgt het vertrouwen in de toekomst. Het effect van economisch kapitaal is relatief klein, het kan maximaal een verschil van 0.60 punten op vertrouwen in de toekomst veroorzaken. Dit gevonden effect is niet statistisch significant afwijkend van nul.

Voor het beantwoorden van de hypothese over het interactie-effect van economisch kapitaal op het burgerschapsonderwijs, *‘Burgerschapsonderwijs hangt samen met het vertrouwen in de toekomst en deze samenhang is zwakker naarmate het economische kapitaal groter is.’* zal gekeken worden naar model 8. De eerste interactie, de interactie tussen burgerschapskennis en economisch kapitaal, heeft een helling van $-0.49(t(230)=-0.86, p=0.39)$. De negatieve helling laat zien dat als het economisch kapitaal stijgt, het effect van burgerschapskennis op het vertrouwen in de toekomst kleiner wordt. Het negatieve interactie-effect is groter dan het positieve hoofdeffect, waardoor het uiteindelijke effect van burgerschapskennis op het vertrouwen in de toekomst negatief wordt. Bij een groot economisch kapitaal geldt dus dat meer burgerschapskennis leidt tot minder vertrouwen in de toekomst. De interactie tussen burgerschap in de les en economisch kapitaal heeft een helling van $-0.87(t(230)=-1.37, p=0.17)$. Ook dit effect is negatief, wat betekent dat wanneer het economische kapitaal stijgt, het effect van burgerschap in de les op vertrouwen in de toekomst kleiner wordt. Ook bij burgerschap in de les in het negatieve interactie-effect groter dan het positieve hoofdeffect, waardoor bij een groot economisch kapitaal meer burgerschap in de les leidt tot minder vertrouwen in de toekomst. De laatste interactie, tussen burgerschap op school en economisch kapitaal, heeft een helling van $0.058(t(230)=0.29, p=0.77)$. Naarmate het economische kapitaal groter wordt, zal het effect van burgerschap op school op vertrouwen in de toekomst ook groter worden, maar dit effect is heel klein. Alle drie de interactie-effecten zijn niet statistisch significant afwijkend van nul.

De vierde hypothese betreft: *‘Een groter sociaal kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.’* Sociaal kapitaal heeft een helling van $-0.14(t(233)=-1.65, p=0.10)$, naarmate het sociaal kapitaal toeneemt, neemt het vertrouwen in de toekomst dus af. Het effect van sociaal kapitaal is relatief groot, het verschil tussen een minimale en een maximale score is namelijk -1.4 punten, dit is

op de 15 punts-schaal van vertrouwen in de toekomst vrij veel. Hoewel het effect relatief groot is, is het niet statistisch significant afwijkend van nul

De laatste hypothese die getoetst wordt, is: ‘Een groter cultureel kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.’ Het cultureel kapitaal heeft een helling van $0.68(t(233)=1.996, p=0.047)$. Naarmate het cultureel kapitaal toeneemt, neemt het vertrouwen in de toekomst toe. Ook dit effect is relatief groot, het cultureel kapitaal kan namelijk een verschil van 2.04 punten op het vertrouwen in de toekomst veroorzaken. Kijkend naar de gestandaardiseerde hellingen is te zien dat in model 4 het cultureel kapitaal het grootste effect heeft op het vertrouwen in de toekomst ($Beta=0.153$). Het cultureel kapitaal heeft dus de grootste invloed op het vertrouwen in de toekomst. Echter, ook dit effect is niet statistisch significant afwijkend van nul.

Tabel 4: Modelschatting van model 4 en 8

	Model 4		Model 8		VIF
	B (SE)	p	B (SE)	p	
Constante	11.646 (.473)	<.001	11.684 (.473)	<.001	
Geslacht	-.697 (.271)	.028	-.598 (.272)	.029	1.11
Dummy 1 middelbare school	.393 (.497)	.323	.366 (.397)	.358	2.36
Dummy 2 hoger onderwijs	.588 (.426)	.169	.586 (.428)	.172	2.47
Sociaal kapitaal	-.14 (.084)	.101	-.145 (.085)	.090	1.15
Cultureel kapitaal	.682 (.342)	.047	.671 (.345)	.053	1.53
Burgerschapskennis (gecentreerd)	.131 (.233)	.573	.198 (.236)	.402	1.29
Burgerschap in les (gecentreerd)	.038 (.250)	.880	.111 (.253)	.661	1.35
Burgerschap op school (gecentreerd)	.080 (.082)	.329	.077 (.084)	.360	1.37
Economisch kapitaal (gecentreerd)	.196 (.345)	.570	.250 (.348)	.473	1.16
Interactie burgerschapskennis en economisch kapitaal			-.486 (.562)	.389	1.20
Interactie burgerschap in les en economisch kapitaal			-.868 (.635)	.173	1.28
Interactie burgerschap op school en economisch kapitaal			.058 (.201)	.77	1.29
R ²	.084		.097		
R ² _{adjusted}	.048		.050		

5 - Conclusie

In dit onderzoek staat de volgende vraag centraal ‘*Wat is, naast het effect van sociaal en cultureel kapitaal, de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen dat leerlingen in de toekomst hebben en welke rol speelt het economische kapitaal hierin?*’. Vanuit het regeerakkoord “*Vertrouwen in de toekomst*” uit 2017 bleek dat er verwacht werd dat het vertrouwen in de toekomst toe zal nemen als de burgerschapsopdracht beter gespecificeerd zou worden (Ministerie van Algemene Zaken, 2017). Naast het burgerschapsonderwijs spelen meer factoren een rol als het gaat om het vertrouwen dat mensen in de toekomst hebben. Zo beschrijft Bourdieu (1986) drie vormen van kapitaal (sociaal, cultureel en economisch) waarbij geldt dat een groter kapitaal samengaat met meer vertrouwen in de toekomst. In dit onderzoek is gekeken of deze drie vormen van kapitaal invloed hebben op het vertrouwen in de toekomst en of burgerschapsonderwijs naast deze effecten ook nog invloed kan hebben op het vertrouwen dat leerlingen in de toekomst hebben. Daarnaast is ook gekeken of het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst anders is voor leerlingen uit verschillende sociale milieus. Tot slot is er gecontroleerd voor de variabelen geslacht en het eigen verwachte opleidingsniveau van de scholieren.

De eerste hypothese van het onderzoek is ‘*Meer burgerschapsonderwijs hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.*’. Hoewel de gevonden onderzoeksresultaten heel klein en niet significant zijn, zijn ze wel in lijn met de hypothese. Deze bevindingen zijn ook in lijn met de theorie. Daarin is namelijk verondersteld dat zelfeffectiviteit, of te wel de persoonlijke overtuigingen dat iemand capabel is om te doen wat nodig is, een belangrijke factor is voor het vertrouwen dat personen in de toekomst hebben (Rousseau et al., 1998). De zelfeffectiviteit wordt bevorderd binnen het burgerschapsonderwijs en daardoor krijgen leerlingen door het volgen van burgerschapsonderwijs meer vertrouwen in het stellen en behalen van doelen en hebben ze doorgaans minder faalangst (Woolfolk et al., 2008), dit leidt allebei tot meer vertrouwen in de toekomst.

De tweede hypothese betreft ‘*Een groter economisch kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.*’. Ook deze hypothese wordt door de onderzoeksresultaten ondersteund, echter, de gevonden resultaten zijn niet significant. Mensen uit hogere economische milieus hebben minder zorgen over de toekomst, omdat ze meer zekerheid hebben dat ze niet van iemand anders afhankelijk zullen zijn. Dit zien we ook terug in de onderzoeksresultaten.

De derde hypothese ‘*Burgerschapsonderwijs hangt samen met het vertrouwen in de toekomst en deze samenhang is zwakker naarmate het economische kapitaal groter is.*’ wordt deels ondersteund door de onderzoeksresultaten. Deze hypothese is getoetst met interactie-effecten tussen de drie vormen van burgerschapsonderwijs en het economische kapitaal. Eerder onderzoek liet zien dat het burgerschapsonderwijs een grotere invloed heeft op het vertrouwen in de toekomst wanneer het economische kapitaal lager is, omdat die leerlingen de burgerschapscompetenties op school leren in plaats van thuis (Nieuwelink et al., 2016). Daarnaast hebben leerlingen uit hoge economische milieus ook thuis meer mogelijkheden om in contact te komen met burgerschapsonderwerpen, bijvoorbeeld

via de krant of het internet. Wanneer we kijken naar de interactie-effecten zien we dat bij burgerschapskennis en burgerschap in de les de invloed op het vertrouwen in de toekomst kleiner wordt naarmate het economische kapitaal groter is. Het negatieve interactie-effect is groter dan het positieve hoofdeffect van de variabelen, waardoor de uiteindelijke effecten van burgerschapskennis en burgerschap in de les op het vertrouwen in de toekomst negatief wordt. Bij een groot economisch kapitaal zal het vertrouwen in de toekomst dus afnemen naarmate het burgerschapsonderwijs toeneemt. Bij burgerschap op school is te zien dat het effect op het vertrouwen in de toekomst groter wordt als het economische kapitaal toeneemt.

De invloed van economisch kapitaal op het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst is dus verschillend voor verschillende vormen van burgerschapsonderwijs. Daarbij zijn de gevonden resultaten voor burgerschapskennis en burgerschap in de les in lijn met de hypothese. Voor burgerschap op school geldt dit niet. Bij burgerschap op school gaat het om de deelname aan door de school georganiseerde activiteiten. Hierbij krijgen leerlingen (indirect) ervaring met de taak, wat een onderdeel is van de zelfeffectiviteit van de leerlingen. Indirecte ervaring met een taak is, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het krijgen van kennis over burgerschapsonderwerpen, moeilijker binnenshuis te verkrijgen. Voor de leerlingen uit hogere economische milieus zou deelname aan de door de school georganiseerde activiteiten dus ook voor een bevordering van de zelfeffectiviteit kunnen zorgen en daarmee kan deze deelname zorgen voor meer vertrouwen in de toekomst. Dit is een mogelijke oorzaak van het gevonden effect dat tegen de hypothese in gaat.

De vierde hypothese betreft *'Een groter sociaal kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.'* De gevonden onderzoeksresultaten worden niet statistisch ondersteund en zijn tegen de verwachting in. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat een groter sociaal kapitaal samengaat met minder vertrouwen in de toekomst. In de theorie is gevonden dat een groter sociaal kapitaal samengaat met meer vertrouwen in de toekomst, omdat leerlingen met een groter sociaal kapitaal een groter *bridging* sociaal kapitaal hebben en daarmee ook meer zwakke relaties die nieuwe hulpbronnen kunnen bieden (Granovetter, 1973). In de onderzoeksresultaten is dit niet gevonden. Het gevonden resultaat kan tegen de verwachting in zijn door de levensfase waar de leerlingen zich in bevinden. De leerlingen zijn rond de 14 jaar oud en voor personen van deze leeftijd zullen zwakke relaties met hulpbronnen als minder waardevol geacht worden, dan dat dat voor mensen in een andere levensfase is. Hierdoor is het mogelijk dat de gevonden resultaten tegenstrijdig zijn met de verwachting vanuit de literatuur.

De laatste hypothese uit dit onderzoek is *'Een groter cultureel kapitaal hangt samen met meer vertrouwen in de toekomst.'* Uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat een groter cultureel kapitaal inderdaad samengaat met meer vertrouwen in de toekomst en dat het cultureel kapitaal van alle onderzoeksvariabelen de grootste invloed heeft op het vertrouwen in de toekomst. Uit de literatuur is gebleken dat mensen met een groter cultureel kapitaal meer vertrouwen hebben in de toekomst, omdat zij vanuit huis een beeld krijgen van hoe de wereld eruit ziet en waar hun eigen interesses liggen. Dit

zijn belangrijke handvaten met het oog op de toekomst. Een groter cultureel kapitaal leidt dus ook tot meer vertrouwen in de toekomst. Ook voor dit effect is geen statistische ondersteuning gevonden.

De empirisch onderzochte factoren kunnen gezamenlijk maar beperkt het vertrouwen in de toekomst verklaren. Er zijn dus nog meer factoren die het vertrouwen in de toekomst beïnvloeden die ik niet mee heb genomen in mijn onderzoek. Daarnaast is er geen statistische ondersteuning gevonden voor de gevonden onderzoeksresultaten. De gevonden effecten zijn aanwezig in mijn onderzoeksgroep, maar ze zijn niet te generaliseren naar de populatie.

Kijkend naar de onderzoeksvraag, zien we dat sociaal en cultureel kapitaal beide invloed hebben op het vertrouwen dat de leerlingen in de toekomst hebben. Van de onderzochte variabelen heeft cultureel kapitaal de grootste invloed op het vertrouwen in de toekomst. De variabele die daarna de grootste invloed heeft, is sociaal kapitaal. Daarbij is te zien dat naast deze invloeden burgerschapsonderwijs een minimale bijdrage levert voor het vertrouwen dat de leerlingen in de toekomst hebben. Tot slot zien we dat economisch kapitaal een rol speelt in het verband tussen het vertrouwen in de toekomst en burgerschapsonderwijs, maar dat het verband twee kanten op gaat. Enerzijds wordt de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst groter als het economisch kapitaal toeneemt en anderzijds wordt deze invloed juist kleiner als het economische kapitaal toeneemt. De invloed van economisch kapitaal op het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst is dus afhankelijk van de vorm van burgerschapsonderwijs.

6 - Discussie

Voor een goede interpretatie van de onderzoeksresultaten is het van belang om kritisch naar het onderzoeksdesign te kijken. Er wordt gekeken naar de manier waarop de concepten in het onderzoek gemeten zijn. In het onderzoek zijn een aantal operationalisaties gemaakt voor het meten van de concepten. In praktijk blijkt dat meer factoren van belang zijn bij deze concepten, maar dat deze factoren niet meegenomen zijn in het onderzoek. Per concept worden de belangrijkste beperkingen besproken.

Het eerste concept is het vertrouwen in de toekomst. De variabele is gebaseerd op een aantal vragen die de scholieren beantwoord hebben. Bij deze vragen gaat het over in hoeverre de scholieren denken dat bepaalde situaties in de toekomst voor hun zullen gelden. De scholieren die de vragen hebben ingevuld zijn allemaal rond de 14 jaar oud, dit is een leeftijd waarbij kinderen over het algemeen nog weinig nadenken over hun toekomst en mogelijke uitdagingen die daarbij komen kijken. Dit zou van invloed kunnen zijn op de antwoorden die de scholieren hebben ingevuld. Er is dan ook te zien dat het gemiddelde van de schaal vrij hoog is (11.86 op een 15 punts-schaal). Het is dus niet duidelijk of de leerlingen echt veel vertrouwen in de toekomst hebben, of dat ze nog geen besef hebben van de toekomst en daarom een hoge score hebben gegeven. Voor vervolgonderzoek zou het dan ook interessant zijn om als steekproef een groep leerlingen die in het laatste jaar van hun middelbare school zitten te kiezen. Leerlingen in het laatste jaar van de middelbare school staan

namelijk al voor keuzes die hun toekomst beïnvloedt en kunnen dus een beter overwogen antwoord geven op de vragen over het vertrouwen in de toekomst.

Het tweede concept is burgerschapsonderwijs. Burgerschapsonderwijs is gemeten met drie verschillende concepten, dit komt ten goede aan de betrouwbaarheid van het onderzoek. Voor de burgerschapskennis zijn een aantal vragen gesteld waarin de leerlingen moesten aangeven in hoeverre zij over dat onderwerp geleerd hadden. Hierbij is de aanname gemaakt dat de leerlingen naast dat ze erover geleerd hebben, ook in staat zijn om de kennis actief in te zetten in het dagelijkse leven. Bij de mate van burgerschapsonderwijs in de les is het mogelijk dat de leerlingen een verkeerde inschatting gemaakt hebben. Hierbij is het mogelijk dat er situaties zijn die onder dit concept vallen, maar waar de scholieren niet van bewust zijn dat dat zo is. In de gemiddelden van jongens en meisjes is ook te zien dat het moeilijk in te schatten is. Zo is duidelijk zichtbaar dat meisjes de mate van burgerschap in de les gemiddeld hoger inschatten dan jongens, terwijl ze dezelfde lessen gevolgd hebben ($gem_{jongens} = 1.56$, $gem_{meisjes} = 1.80$). Voor het concept burgerschap op school is gekeken hoe vaak leerlingen mee hebben gedaan aan bepaalde burgerschapsgerelateerde activiteiten op school. Hierbij is geen onderscheid gemaakt tussen actieve en passieve deelname. Naast de gebruikte concepten bleek in de literatuur dat meer factoren van invloed zijn op goed burgerschapsonderwijs (Van Goethem et al., 2014; Isac et al., 2013; Torney-Purta et al., 2005; Munniksma et al., 2017; Geijsel et al., 2012). Voorbeelden hiervan zijn op school een duurzaam aanbod van het burgerschapsonderwijs en dat de docenten zowel op de opleiding geleerd hebben over burgerschap als dat ze de lessen over burgerschapsonderwerpen met vertrouwen geven. Deze concepten zijn in dit onderzoek niet meegenomen, maar zijn wel interessant om vervolgonderzoek naar te doen. Zo kan er gekeken worden of de mate van vertrouwen van de docenten in het lesgeven over de burgerschapsonderwerpen van invloed is op het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in de toekomst.

Het derde concept is de moderator economisch kapitaal. Het economisch kapitaal is in dit onderzoek gemeten aan de hand van het opleidingsniveau van de ouders/verzorgers van de leerling. Hierbij is de aanname dat een hoger opleidingsniveau samengaat met een hoger salaris en daarmee een groter economisch kapitaal gemaakt. In praktijk hoeft dit niet het geval te zijn. Daarnaast zijn er meer factoren van belang bij het berekenen van het economisch kapitaal, zoals het economische milieu waar de ouders uit komen. Ook wordt er in dit onderzoek verondersteld dat een groter economisch kapitaal samengaat met meer boeken, kranten en elektronische apparaten in huis, wat de leerlingen de mogelijkheid geeft om zelf informatie over burgerschapsonderwerpen op te zoeken. Dit is een aanname die in praktijk niet het geval hoeft te zijn. Al deze factoren zijn op dit moment niet meegenomen, maar zijn wel interessant voor vervolgonderzoek. Tot slot is de schaal voor economisch kapitaal niet heel betrouwbaar, het opleidingsniveau van de ouders hangt namelijk maar matig met elkaar samen.

Het vierde concept is het sociaal kapitaal en dit is gemeten aan de hand van de vragen waarin de leerlingen hebben aangegeven hoe vaak ze aan activiteiten van bepaalde groepen en organisaties

hebben deelgenomen. Hierbij is de aanname gemaakt dat de leerlingen tijdens de activiteiten ook daadwerkelijk nieuwe mensen leren kennen en hierdoor een groter sociaal kapitaal krijgen. In praktijk hoeft dit niet het geval te zijn en kan het ook zijn dat de leerlingen enkel contact hebben met de mensen met wie ze naar de activiteit zijn gegaan en dat ze dus geen nieuwe contacten leggen bij deze activiteiten. Daarnaast zijn er ook naast activiteiten van groepen en organisaties mogelijkheden voor het vergroten van het sociaal kapitaal, deze mogelijkheden zijn niet meegenomen in dit onderzoek. Het sociaal kapitaal is dus niet volledig gemeten.

Het vijfde concept is het cultureel kapitaal en dit is gemeten met vragen waarin leerlingen konden aangeven hoe vaak bepaalde situaties voorkomen in hun leven. Bij dit concept is de aanname gemaakt dat leerlingen ook daadwerkelijk normen en waarden van de samenleving aanleren wanneer zij bijvoorbeeld met hun ouders over sociale of politieke kwesties praten of het internet gebruiken voor het opzoeken van informatie. Uit de literatuur is ook gebleken dat leeftijdsgenoten en sociale media een grote invloed hebben op het cultureel kapitaal van een leerling (Amnå, 2012), deze invloed is in dit onderzoek niet meegenomen. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om ook deze invloeden te bestuderen.

Ook is er in dit onderzoek geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen het sociaal, cultureel en economisch kapitaal van personen. In de theorie is verondersteld dat een groter economisch kapitaal samenhangt met meer vertrouwen in de toekomst, omdat leerlingen vanuit huis vaker met hun ouders praten over burgerschapsonderwerpen. Eerder onderzoek toonde dit ook aan (Nieuwelink et al., 2016). Naast dat het mogelijk is dat dit komt door een hoger economisch kapitaal, kan het komen doordat het culturele kapitaal groter is. Een groter economisch kapitaal, gaat namelijk ook vaak gepaard met een cultureel kapitaal. In dit onderzoek is er geen rekening gehouden met deze onderlinge samenhang.

Het laatste concept dat besproken wordt, is de controlevariabele eigen verwachte opleidingsniveau. Bij deze variabele is er sprake van een verwachting en is het dus mogelijk dat dit in de toekomst nog verandert. Dit maakt deze variabele onbetrouwbaarder.

Kijkend naar het volledige model is er te zien dat de onderzoeksvariabelen gezamenlijk 5% van de variantie in het vertrouwen in de toekomst van de leerlingen kunnen verklaren. Hieruit blijkt dat er nog veel meer factoren zijn die het vertrouwen in de toekomst beïnvloeden, maar dat deze op dit moment niet meegenomen zijn. Daarbij is er ook te zien dat er niet alle assumpties van lineaire regressie voldaan wordt, wat het onderzoek minder betrouwbaar maakt. Dit samen met de kleine effecten en grote p-waarden die gevonden zijn, maakt het dat de gevonden gegevens niet te generaliseren zijn naar de volledige populatie.

Er is gebruik gemaakt van een selectie van de data en is niet alle data gebruikt. Dit is gedaan zodat alle waarnemingen onafhankelijk van elkaar zijn en zodat alle scholen in dezelfde mate gerepresenteerd worden in het onderzoek. Uit een analyse naar de beschrijvende statistieken, de

correlaties en de betrouwbaarheid van de schalen blijkt dat de gebruikte steekproef representatief is voor de gehele steekproef. Dit komt ten goede aan het onderzoek.

Als laatste moet er opgemerkt worden dat voor dit onderzoek gebruik gemaakt is van cross-sectionele data. Het is in dit onderzoek dus niet mogelijk om causaliteit aan te tonen. Er kan dus niet gezegd worden of de besproken concepten daadwerkelijk vertrouwen in de toekomst beïnvloeden. Voor vervolgonderzoek zou longitudinaal onderzoek interessant zijn, om daarmee te kijken welke factoren een oorzaak zijn van meer/ minder vertrouwen in de toekomst. Wanneer dat duidelijk is, kunnen er in het regeerakkoord duidelijke opdrachten gegeven worden, waardoor het zijn doel, een beter dagelijks leven voor iedere Nederlander, ook daadwerkelijk kan bereiken.

Literatuurlijst

- Amnå, E. (2012). How is civic engagement developed over time? Emerging answers from a multidisciplinary field. *Journal of Adolescence*, 35, 611–627.
- Boucher, V. (2020). Equilibrium homophily in networks. *European Economic Review*, 123: <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2020.103370>.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In Richardson, J., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood: 241–58.
- Isac, M. M., Maslowski, R., Creemers, B., & Van der Werf, G. (2013). The contribution of schooling to secondary school students' citizenship outcomes across countries. *School effectiveness and school improvement: An international journal of research, policy and practice*, 25, 29-63.
- Geboers, E., Geijsel, F., Admiraal, W., Jorgensen, T., & ten Dam, G. (2015). Citizenship development of adolescents during the lower grades of secondary education. *Journal of Adolescence*, 45, 89-97.
- Geijsel, F., Ledoux, G., Reumerman, R., & Ten Dam, G. (2012). Citizenship in young people's daily lives: differences in citizenship competences of adolescents in the Netherlands. *Journal of Youth Studies*, 15, 711-729.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Jennings, M. K. (2007). Political socialization. In R. J. Dalton & H. D. Klingemann (Eds.), *The Oxford handbook of political behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Leeman, Y., & Volman, M. (2015). Beroepstrots als bron voor burgerschap: *Burgerschapsvorming in het vmbo*. *Pedagogiek*, 35(1), 85–104. <https://doi.org/10.5117/ped2015.1.leem>.
- Ministerie van Algemene Zaken. (2017). *Regeerakkoord 2017: "Vertrouwen in de toekomst"*. Publicatie | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 2 maart 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst>.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2021, 1 juli). Wettelijke opdracht burgerschap. Burgerschap | Inspectie van het onderwijs. Geraadpleegd op 1 juni 2022, van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/burgerschap/wettelijke-opdracht>.
- Munniksmä, A., Dijkstra, A. B., van der Veen, I., Ledoux, G., van de Werfhorst, H., & ten Dam, G. (2017). *Burgerschap in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Nieuwelink, H. (2020). Burgerschapsonderwijs en maatschappijleer: betekenis, wetgeving en onderzoek. In R. van der Boom (red.), *Handboek vakdidactiek Maatschappijleer* (pp. 71-96). Den Haag: Pro-demos.
- Nieuwelink, H., Boogaard, M., Dijkstra, A.B., Kuiper, E., & Ledoux, G. (2016). *Onderwijs in burgerschap: wat scholen kunnen doen. Lessen uit wetenschap en praktijk*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

- Onderwijsinspectie (2017). *Burgerschap op school. Een beschrijving van burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage*. Onderwijsinspectie: Utrecht.
- Onderwijsraad. (2017). *De leerling centraal?* (1112). Geraadpleegd op 28 februari 2022 van <https://www.onderwijsraad.nl/binaries/onderwijsraad/documenten/adviezen/2017/07/04/de-leerling-centraal/De-leerling-centraal.pdf>.
- Osborne, K. (2000). Public Schooling and Citizenship Education in Canada. *Canadian Ethnic Studies*, 32(1), 8–37.
- Putnam, R. D. (2020). *Bowling Alone* (Revised, Updated ed.). Simon & Schuster. (originele bron gepubliceerd in 2000).
- Rousseau, D., Sitkin, S., Burt, R., & Camerer, C. (1998). Not so different at all: A cross-discipline view of trust. *Academy of Management Review*, 23, 393–404.
- Torney-Purta, J., Richardson, W. K., & Barber, C. H. (2005). Teachers' educational experience and confidence in relation to students' civic knowledge across countries. *International Journal of Citizenship and Teacher Education*, 1(1), 32-57.
- Van de Wouw, A. (2008). Bouwen aan zelfvertrouwen. *Sportgericht*, 68(4), 18-20.
- Van Goethem, A., Van Hoof, A., Orobio de Castro, B., Van Aken, M., & Hart, D. (2014). The role of reflection in the effects of community service on adolescent development: A meta-analysis. *Child Development*, 85, 2114–2130.
- Woolfolk, A., Hughes, M. & Walkup, V. (2008). *Psychology in education*. Pearson Longman.

Bijlage 1 – Gebruikte steekproef en representativiteit

In deze bijlage is weergegeven welke respondenten van iedere school zijn meegenomen in mijn uiteindelijke onderzoek.

Gebruikte steekproef

Voor iedere school is gekozen voor één jongen en één meisje, hierbij zijn er alleen leerlingen geselecteerd die een geldige waarde hadden op alle variabelen die ik in mijn onderzoek gebruik. School 1004 kende alleen meisjes, scholen 1041 en 1113 hadden alleen jongens met missende waarden. Voor deze drie scholen is er dus alleen een meisje geselecteerd en geen jongen. Voor de mogelijkheid van reproductie van dit onderzoek is in de onderstaande tabel weergegeven welke leerlingen zijn meegenomen in mijn onderzoek.

SCHOOL	ID STUD	SCHOOL	ID STUD	SCHOOL	ID STUD	SCHOOL	ID STUD	SCHOOL	ID STUD
1001	10010601	1026	10260401	1051	10510101	1077	10771302	1102	11020301
	10010603		10260402		10510108		10771303		11020303
1002	10020301	1027	10270201	1052	10520114	1078	10780901	1103	11030401
	10020302		10270203		10520104		10780903		11030412
1003	10030701	1028	10280701	1053	10530601	1079	10790801	1104	11040902
	10030710		10280704		10530602		10790805		11040905
1004	10040301	1029	10290203	1054	10540203	1080	10800301	1105	11050101
			10290208		10540206		10800305		11050116
1005	10050201	1030	10300203	1056	10560201	1081	10810301	1106	11060401
	10050203		10300204		10560202		10810302		11060403
1006	10060701	1031	10310208	1057	10570601	1082	10820101	1107	11070403
	10060702		10310205		10570603		10820104		11070402
1007	10070701	1032	10320202	1058	10580201	1083	10830101	1108	11080301
	10070705		10320213		10580202		10830107		11080310
1008	10080301	1033	10330504	1059	10590301	1084	10840301	1109	11090102
	10080302		10330503		10590303		10840303		11090103
1009	10090702	1034	10340103	1060	10600903	1085	10850301	1110	11100301
	10090707		10340105		10600904		10850304		11100307
1010	10100301	1035	10350201	1061	10610301	1086	10860502	1111	11110101
	10100303		10350203		10610302		10860503		11110102
1011	10110201	1036	10361202	1062	10620401	1087	10870205	1112	11120301
	10110208		10361203		10620404		10870202		11120302
1012	10120501	1037	10370201	1063	10630101	1088	10880101	1113	11130301
	10120506		10370204		10630102		10880103		
1013	10130201	1038	10380301	1064	10640101	1089	10890311	1114	11140201
	10130205		10380304		10640102		10890303		11140204
1014	10140201	1039	10390310	1065	10650104	1090	10900101	1115	11150401
	10140202		10390302		10650108		10900102		11150403
1015	10150602	1040	10400401	1066	10660201	1091	10911101	1116	11160101
	10150605		10400402		10660203		10911103		11160102
1016	10160201	1041	10410104	1067	10670101	1092	10920201	1117	11170802
	10160202				10670102		10920208		11170811
1017	10170101	1042	10420401	1068	10680201	1093	10930102	1118	11180801
	10170102		10420403		10680205		10930103		11180802
1018	10180101	1043	10430102	1069	10690201	1094	10940101	1119	11190301
	10180109		10430104		10690204		10940104		11190303
1019	10190301	1044	10440302	1070	10700401	1095	10950201	1120	11200704
	10190307		10440307		10700402		10950205		11200702
1020	10200201	1045	10450202	1071	10710101	1096	10960101	1121	11210101
	10200203		10450204		10710103		10960106		11210103
1021	10210101	1046	10460102	1072	10720701	1097	10970201	1122	11220302
	10210104		10460103		10720702		10970204		11220309
1022	10220301	1047	10470301	1073	10730201	1098	10980101	1123	11230402
	10220302		10470306		10730206		10980103		11230409
1023	10230205	1048	10480301	1074	10740101	1099	10990305	1124	11230202
	10230206		10480303		10740102		10990302		11240206
1024	10240601	1049	10490301	1075	10750101	1100	11000201		
	10240603		10490305		10750103		11000211		
1025	10250201	1050	10500102	1076	10760801	1101	11010101		
	10250205		10500107		10760802		11010105		

Representativiteit

In de onderstaande tabel zijn de beschrijvende statistieken van de geselecteerde steekproef en de totale steekproef weergegeven. Aan de tabel is te zien dat de gemiddelden en standaarddeviaties van de volledige steekproef en de geselecteerde cases bij benadering gelijk aan elkaar zijn. De verschillen in gemiddelden en standaarddeviaties tussen de twee steekproeven zijn minimaal. Opvallend is dat het minimum voor de afhankelijke variabele vertrouwen in de toekomst in de volledige steekproef 0.00 is en in bij geselecteerde cases 6.00. In de geselecteerde steekproef, is er dus niemand die tussen de 0 en 6 scoort op deze variabele. Om dit verder te analyseren is er gekeken naar de frequentietabel van de variabele vertrouwen in de toekomst voor de volledige dataset. In deze tabel is te zien dat er wel een aantal respondenten een score lager dan 6.00 op deze variabele hebben, maar dat het er niet heel veel zijn. Zo is te zien dat er van de 2812 scholieren maar 11 scholieren een score lager dan 6.00 heeft (0.4%). Een score lager dan 6 komt dus ook in de volledige steekproef niet vaak voor. Dit samen met het gegeven dat de gemiddelden in de steekproeven ongeveer gelijk aan elkaar zijn, maakt het dat de variabelen in de volledige steekproef en de geselecteerde cases ongeveer dezelfde verdeling hebben en dat de geselecteerde groep een representatief is voor de volledige steekproef.

Syntax: *beschrijvende statistieken volledige steekproef en selectie. 2x gedaan op twee verschillende steekproeven.
 DESCRIPTIVES VARIABLES=Hoger_onderwijs Middelbare_school Economisch_kapitaal Burgerschap_les Burgerschap_school Burgerschapskennis cultureel_kapitaal Sociaal_kapitaal Vertrouwen_in_toekomst
 /STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX
 /SORT=NAME (A).

	Min volledig	Min kleiner	Max volledig	Max kleiner	Mean volledig	Mean kleiner	Std dev Volledig	Std dev kleiner
Burgerschap_les	0,00	0,00	3,00	3,00	1,69	1,68	0,597	0,59
Burgerschap_school	0,00	0,00	7,00	7,00	2,40	2,50	1,75	1,81
Burgerschapskennis	0,00	0,00	3,00	3,00	1,37	1,41	0,65	0,62
Cultureel_kapitaal	0,00	0,00	3,00	2,44	0,69	0,71	0,47	0,46
Economisch_kapitaal	0,50	1,00	3,00	3,00	2,23	2,25	0,42	0,40
Hoger_onderwijs	0,00	0,00	1,00	1,00	0,35	0,34	0,48	0,48
Middelbare_school	0,00	0,00	1,00	1,00	0,53	0,52	0,50	0,50
Student_gender	0,00	0,00	1,00	1,00	0,51	0,51	0,50	0,50
Sociaal_kapitaal	0,00	0,00	10,00	10,00	2,72	2,76	1,64	1,63
Vertrouwen_in_toekomst	0,00	6,00	15,00	15,00	11,73	11,86	2,18	2,06

Syntax: *frequentie vertrouwen in de toekomst volledige steekproef.
 FREQUENCIES VARIABLES=Vertrouwen_in_toekomst
 /ORDER=ANALYSIS.

Vertrouwen_in_toekomst

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	4	,1	,1	,1
	2,00	1	,0	,0	,2
	4,00	1	,0	,0	,2
	5,00	5	,2	,2	,4
	6,00	10	,4	,4	,8
	7,00	25	,9	,9	1,7
	8,00	63	2,2	2,3	4,0
	9,00	330	11,7	12,0	16,0
	10,00	555	19,7	20,2	36,2
	11,00	307	10,9	11,2	47,3
	12,00	285	10,1	10,4	57,7
	13,00	396	14,1	14,4	72,1
	14,00	507	18,0	18,4	90,5
	15,00	260	9,2	9,5	100,0
	Total	2749	97,8	100,0	
Missing	System	63	2,2		
Total		2812	100,0		

Voor het bepalen van de representiviteit van de steekproef zal er ook gekeken worden naar de bivariate samenhang tussen de variabelen in de totale steekproef en in de geselecteerde steekproef. Deze zijn op de volgende pagina weergegeven.

Kijkend naar de correlaties is te zien dat in de volledige steekproef bijna alle variabelen significant samenhangen met het vertrouwen in de toekomst. Alleen de variabele sociaal kapitaal hangt niet significant samen met het vertrouwen in de toekomst. In de geselecteerde steekproef hangen alleen cultureel kapitaal en geslacht nog significant samen met het vertrouwen in de toekomst. Hoewel de variabelen in de volledige steekproef wel significant met elkaar samenhangen, zijn de effecten in de volledige steekproef ongeveer gelijk of zelfs kleiner dan in de geselecteerde steekproef. De significantie wordt veroorzaakt doordat de steekproefomvang veel groter is in de volledige steekproef, maar er zijn dus geen vertekende effecten weergegeven in de geselecteerde steekproef.

Syntax: *correlatie volledige steekproef en selectie. 2x gedaan op twee verschillende steekproeven.

CORRELATIONS

```

/VARIABLES=Vertrouwen_in_toekomst Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal Burgerschapskennis
  Burgerschap_les Burgerschap_school Economisch_kapitaal S_GENDER
/PRINT=TWOTAIL NOSIG
/MISSING=PAIRWISE.

```


Correlaties volledige steekproef

		Correlations							
		Vertrouwen_in_toekomst	Sociaal_kapitaal	Cultureel_kapitaal	Burgerschapskennis	Burgerschap_les	Burgerschap_school	Economisch_kapitaal	Student_gender
Vertrouwen_in_toekomst	Pearson Correlation	1	,008	,113**	,067**	,072**	,075**	,060**	-,051**
	Sig. (2-tailed)		,676	,000	,000	,000	,000	,002	,007
	N	2749	2688	2744	2744	2729	2713	2614	2749
Sociaal_kapitaal	Pearson Correlation	,008	1	,293**	,233**	,206**	,387**	,036	,102**
	Sig. (2-tailed)	,676		,000	,000	,000	,000	,065	,000
	N	2688	2735	2733	2733	2717	2701	2599	2735
Cultureel_kapitaal	Pearson Correlation	,113**	,293**	1	,282**	,284**	,339**	,150**	,005
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,786
	N	2744	2733	2795	2792	2777	2758	2655	2795
Burgerschapskennis	Pearson Correlation	,067**	,233**	,282**	1	,352**	,232**	-,019	-,027
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000	,333	,158
	N	2744	2733	2792	2795	2778	2760	2656	2795
Burgerschap_les	Pearson Correlation	,072**	,206**	,284**	,352**	1	,269**	,065**	,140**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000	,001	,000
	N	2729	2717	2777	2778	2780	2748	2642	2780
Burgerschap_school	Pearson Correlation	,075**	,387**	,339**	,232**	,269**	1	,120**	,086**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000
	N	2713	2701	2758	2760	2748	2761	2626	2761
Economisch_kapitaal	Pearson Correlation	,060**	,036	,150**	-,019	,065**	,120**	1	-,064**
	Sig. (2-tailed)	,002	,065	,000	,333	,001	,000		,001
	N	2614	2599	2655	2656	2642	2626	2659	2659
Student_gender	Pearson Correlation	-,051**	,102**	,005	-,027	,140**	,086**	-,064**	1
	Sig. (2-tailed)	,007	,000	,786	,158	,000	,000	,001	
	N	2749	2735	2795	2795	2780	2761	2659	2812

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlaties geselecteerde steekproef

		Correlations							
		Vertrouwen_in_toekomst	Sociaal_kapitaal	Cultureel_kapitaal	Burgerschapskennis	Burgerschap_les	Burgerschap_school	Economisch_kapitaal	Student_gender
Vertrouwen_in_toekomst	Pearson Correlation	1	-,054	,187**	,076	,066	,119	,101	-,149*
	Sig. (2-tailed)		,405	,003	,241	,309	,064	,116	,020
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Sociaal_kapitaal	Pearson Correlation	-,054	1	,271**	,155*	,123	,255**	,027	,090
	Sig. (2-tailed)	,405		,000	,016	,056	,000	,671	,161
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Cultureel_kapitaal	Pearson Correlation	,187**	,271**	1	,301**	,352**	,401**	,206**	,029
	Sig. (2-tailed)	,003	,000		,000	,000	,000	,001	,647
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Burgerschapskennis	Pearson Correlation	,076	,155*	,301**	1	,306**	,259**	-,123	,035
	Sig. (2-tailed)	,241	,016	,000		,000	,000	,056	,584
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Burgerschap_les	Pearson Correlation	,066	,123	,352**	,306**	1	,331**	,014	,202**
	Sig. (2-tailed)	,309	,056	,000	,000		,000	,826	,002
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Burgerschap_school	Pearson Correlation	,119	,255**	,401**	,259**	,331**	1	,073	,085
	Sig. (2-tailed)	,064	,000	,000	,000	,000		,256	,184
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Economisch_kapitaal	Pearson Correlation	,101	,027	,206**	-,123	,014	,073	1	-,187**
	Sig. (2-tailed)	,116	,671	,001	,056	,826	,256		,004
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Student_gender	Pearson Correlation	-,149*	,090	,029	,035	,202**	,085	-,187**	1
	Sig. (2-tailed)	,020	,161	,647	,584	,002	,184	,004	
	N	243	243	243	243	243	243	243	243

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tot slot heb ik om de betrouwbaarheid van de schalen te beoordelen gekeken naar de verschillen in Cronbach's alpha's in de volledige steekproef en in de geselecteerde steekproef. De maten zijn in de onderstaande tabel weergegeven.

Variabele	Volledige steekproef	Geselecteerde steekproef
Vertrouwen in de toekomst	0.792	0.741
Burgerschapskennis	0.812	0.775
Burgerschap in les	0.762	0.756
Burgerschap op school	0.646	0.669
Sociaal kapitaal	0.602	0.597
Cultureel kapitaal	0.760	0.760

In de bovenstaande tabel is te zien dat voor de meeste schalen geldt dat de Cronbach's alpha ongeveer even groot is in de volledige steekproef als in de geselecteerde steekproef. Dit wijst erop dat er in de geselecteerde steekproef niet uitgegaan is van samenhang die op toevallige basis is ontstaan door welke cases er nu geselecteerd zijn. In de volledige steekproef is ongeveer dezelfde samenhang gevonden voor elk van de schalen en dus zijn er geen vertekende effecten in de geselecteerde steekproef.

Alles 2x gedaan op de verschillende steekproeven

Syntax: *betrouwbaarheid vertrouwen in de toekomst.

RELIABILITY

/VARIABLES=ES3G08A_spiegel ES3G08B_spiegel ES3G08C_spiegel ES3G08D_spiegel

ES3G08E_spiegel

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE

/SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *betrouwbaarheid burgerschapskennis.

RELIABILITY

/VARIABLES=IS3G18A_spiegel IS3G18B_spiegel IS3G18C_spiegel IS3G18D_spiegel IS3G18E_spiegel

IS3G18F_spiegel IS3G18G_spiegel

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE

/SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *betrouwbaarheid burgerschap in les.

RELIABILITY

/VARIABLES=IS3G17A_rec IS3G17B_rec IS3G17C_rec IS3G17D_rec IS3G17E_rec IS3G17F_rec

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE

/SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *betrouwbaarheid burgerschap op school.

RELIABILITY

/VARIABLES=IS3G16A_rec IS3G16B_rec IS3G16C_rec IS3G16D_rec IS3G16E_rec IS3G16F_rec
IS3G16G_rec

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE

/SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *betrouwbaarheid sociaal kapitaal.

RELIABILITY

/VARIABLES=IS3G15A_rec IS3G15B_rec IS3G15C_rec IS3G15D_rec IS3G15E_rec IS3G15F_rec
IS3G15G_rec

IS3G15H_rec IS3G15I_rec IS3G15J_rec

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE

/SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *betrouwbaarheid cultureel kapitaal.

RELIABILITY

/VARIABLES=IS3G14A_rec IS3G14B_rec IS3G14C_rec IS3G14D_rec IS3G14E_rec IS3G14F_rec
IS3G14G_rec

IS3G14H_rec IS3G14I_rec

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE

/SUMMARY=TOTAL.

Bijlage 2 – Overzicht gebruikte variabelen

Variabele vertrouwen in de toekomst

Oorspronkelijke variabele

De oorspronkelijke variabelen voor vertrouwen in de toekomst zijn de vijf situaties die bij de vraag ‘*How likely do you think it is that your future will look like this?*’ horen. In de tabel is te zien dat op de meeste vragen weinig respondenten unlikely of very unlikely scoren. De meeste respondenten hebben dus veel vertrouwen in hun toekomst.

Statistics

		I will find a steady job	My financial situation will be better than that of my parents	I will find a job I like	I will have the opportunity to travel abroad for leisure	I will earn enough money to start a family
N	Valid	243	243	243	243	243
	Missing	0	0	0	0	0
Mean		1,51	2,14	1,56	1,49	1,44
Std. Deviation		,548	,676	,589	,578	,545
Minimum		1	1	1	1	1
Maximum		4	4	4	4	4
Percentiles	25	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00
	50	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00
	75	2,00	3,00	2,00	2,00	2,00

Item		Very likely	Likely	Unlikely	Very unlikely	Missing	Total
ES3G08A	I will find a steady job	124 51%	115 47.3%	3 1.2%	1 0,4%	0	243
ES3G08B	My financial situation will be better than that of my parents	39 16%	134 55.1%	68 28%	2 0.8%	0	243
ES3G08C	I will find a job I like	119 49%	114 46.9%	9 3.7%	1 0.4%	0	243
ES3G08D	I will have the opportunity to travel abroad for leisure	132 54.3%	103 42.4%	7 2.9%	1 0.4%	0	243
ES3G08E	I will earn enough money to start a family	141 58%	98 40.3%	3 1.2%	1 0.4%	0	243

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen vertrouwen in de toekomst.
 FREQUENCIES VARIABLES=ES3G08A ES3G08B ES3G08C ES3G08D ES3G08E
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Bewerkingen aan de variabele

Allereerst zijn de items van vertrouwen in de toekomst gespiegeld, zodat een hogere score op een variabele staat voor meer vertrouwen in de toekomst. Daarnaast heb ik het ook zo gehercodeerd, dat de score 0 ook gebruikt wordt en dus een betekenis krijgt.

Syntax: *spiegelen items vertrouwen in de toekomst.

```
RECODE ES3G08A ES3G08B ES3G08C ES3G08D ES3G08E (1=3) (2=2) (3=1) (4=0) (ELSE=SYSMIS)
INTO ES3G08A_spiegel ES3G08B_spiegel ES3G08C_spiegel ES3G08D_spiegel ES3G08E_spiegel.
EXECUTE.
```

Om de variabelen voor het vertrouwen in de toekomst samen te voegen is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De Cronbach's alpha bij deze analyse is 0.741, wat betekent dat de schaal voldoende betrouwbaar is. Daarnaast is er ook gekeken of de schaal betrouwbaarder wordt als er bepaalde items niet meegenomen worden, dit is via de Cronbach's alpha if item deleted gedaan. Hier is te zien dat de schaal betrouwbaarder wordt zonder ES3G08B_spiegel. Echter, deze variabele zal wel meegenomen worden, omdat het wel bij het theoretische concept van het vertrouwen in de toekomst past. De uiteindelijke schaal die gemaakt is, is de som van de vijf items.

Reliability Statistics		Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted	
.741	5	ES3G08A spiegel	9.3745	2.971	.522	.690
		ES3G08B spiegel	10.0000	3.066	.311	.777
		ES3G08C spiegel	9.4198	2.823	.550	.678
		ES3G08D spiegel	9.3580	2.859	.546	.680
		ES3G08E spiegel	9.3045	2.791	.643	.646

Syntax: *betrouwbaarheidsanalyse schaal vertrouwen in de toekomst.

RELIABILITY

```
/VARIABLES=ES3G08A_spiegel ES3G08B_spiegel ES3G08C_spiegel ES3G08D_spiegel
ES3G08E_spiegel
```

```
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
```

```
/MODEL=ALPHA
```

```
/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE
```

```
/SUMMARY=TOTAL.
```

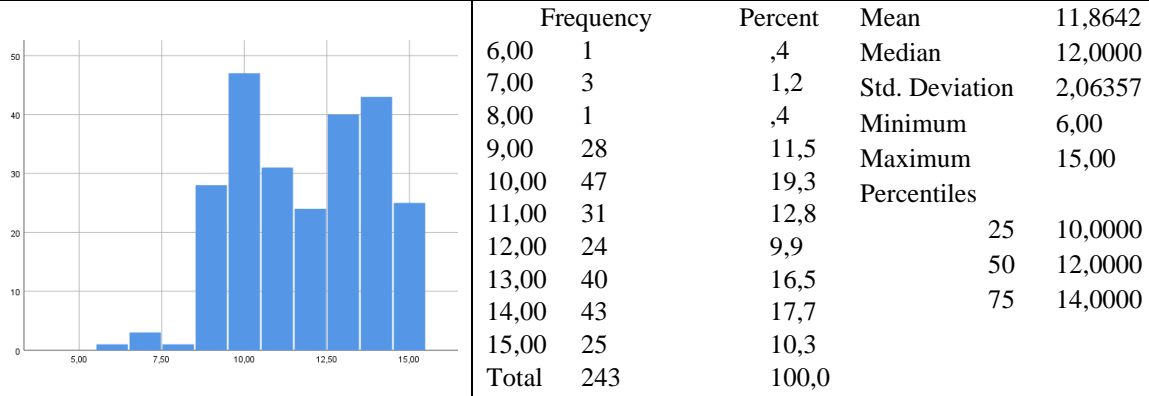
Syntax: *nieuwe variabele vertrouwen in de toekomst.

```
COMPUTE Vertrouwen_in_toekomst=(ES3G08A_spiegel + ES3G08B_spiegel + ES3G08C_spiegel +
ES3G08D_spiegel + ES3G08E_spiegel).
```

```
EXECUTE.
```

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele vertrouwen in de toekomst kan de scores 0 tot 15 aannemen, waarbij een hogere score staat voor meer vertrouwen in de toekomst. De variabele heeft een gemiddelde van 11.86 met een standaarddeviatie van 2.06. Gemiddeld gezien hebben de meeste respondenten dus best wel veel vertrouwen in de toekomst. Dit is ook te zien aan de hand van het histogram en de kwantielen. De middelste 50% van de data heeft namelijk een score tussen de 10 en 14.

Syntax: *uiteindelijke variabele vertrouwen in de toekomst.

FREQUENCIES VARIABLES=Vertrouwen_in_toekomst

/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN

/HISTOGRAM

/ORDER=ANALYSIS.

Variabele burgerschapskennis

Oorspronkelijke variabele

De oorspronkelijke variabelen burgerschapskennis bestaat uit zeven items van de vraag 'At school, to what extent have you learned about the following topics?'. In de tabel is te zien dat er vrij gelijkmatig op de vragen gescoord is, op bijna alle vragen worden alle antwoordopties vrij vaak aangegeven.

Statistics

	How citizens can vote in local or national elections	How laws are introduced and changed in <country of test>	How to protect the environment	How to contribute to solving problems in the <local community>	How citizen rights are protected in <country of test>	Political issues and events in other countries	How the economy works
N	Valid	243	243	243	243	243	243
	Missing	0	0	0	0	0	0
Mean		2,77	2,80	2,23	2,83	2,86	2,44
Median		3,00	3,00	2,00	3,00	3,00	2,00
Std. Deviation		,862	,955	,926	,945	,980	1,060
Minimum		1	1	1	1	1	1
Maximum		4	4	4	4	4	4
Percentiles	25	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00
	50	3,00	3,00	2,00	3,00	3,00	2,00
	75	3,00	4,00	3,00	4,00	4,00	3,00

Item		To a large extend	To a moderate extend	To a small extend	Not at all	Missing	Total
IS3G18A	How citizens can vote in local or national elections	11 4,5%	92 37,9%	83 34,3%	57 23,5%	0	243
IS3G18B	How laws are introduced and changed in <country of test>	20 8,2%	79 32,5%	73 30,0%	71 29,2%	0	243
IS3G18C	How to protect the environment	56 23,0%	100 41,2%	61 25,1%	26 10,7%	0	243
IS3G18D	How to contribute to solving problems in the <local community>	23 9,5%	63 25,9%	89 36,6%	68 28,0%	0	243
IS3G18E	How citizen rights are protected in <country of test>	22 9,1%	69 28,4%	72 29,6%	80 32,9%	0	243
IS3G18F	Political issues and events in other countries	40 16,5%	96 39,5%	68 28,0%	39 16,0%	0	243
IS3G18G	How the economy works	80 32,9%	81 33,3%	43 17,7%	39 16,0%	0	243

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen burgerschapskennis.
 FREQUENCIES VARIABLES=IS3G18A IS3G18B IS3G18C IS3G18D IS3G18E IS3G18F IS3G18G
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Bewerkingen aan de variabele

Allereerst zijn de items van burgerschapskennis gespiegeld, zodat een hogere score op een variabele staat voor meer burgerschapskennis. Daarnaast heb ik het ook zo gecodeerd, dat de score 0 ook gebruikt wordt en dus een betekenis krijgt.

Syntax: *spiegelen items burgerschapskennis
 RECODE IS3G18A IS3G18B IS3G18C IS3G18D IS3G18E IS3G18F IS3G18G (1=3) (2=2) (3=1) (4=0)
 (ELSE=SYSMIS) INTO IS3G18A_spiegel IS3G18B_spiegel IS3G18C_spiegel IS3G18D_spiegel
 IS3G18E_spiegel IS3G18F_spiegel IS3G18G_spiegel.
 EXECUTE.

Om de items van burgerschapskennis samen te voegen is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De Cronbach's alpha bij deze analyse is 0.775, wat betekent dat de schaal voldoende betrouwbaar is. Daarnaast is er ook gekeken of de schaal betrouwbaarder wordt als er bepaalde items niet meegenomen worden, dit is via de Cronbach's alpha if item deleted gedaan. Hier is te zien dat de schaal betrouwbaarder wordt zonder IS3G18G_spiegel. Echter, deze variabele zal wel meegenomen worden, omdat het wel bij het theoretische concept van het burgerschapskennis past. De uiteindelijke schaal die gemaakt is, is het gemiddelde van de zeven items.

Reliability Statistics		Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted	
.741	5	ES3G08A spiegel	9.3745	2.971	.522	.690
		ES3G08B spiegel	10.0000	3.066	.311	.777
		ES3G08C spiegel	9.4198	2.823	.550	.678
		ES3G08D spiegel	9.3580	2.859	.546	.680
		ES3G08E spiegel	9.3045	2.791	.643	.646

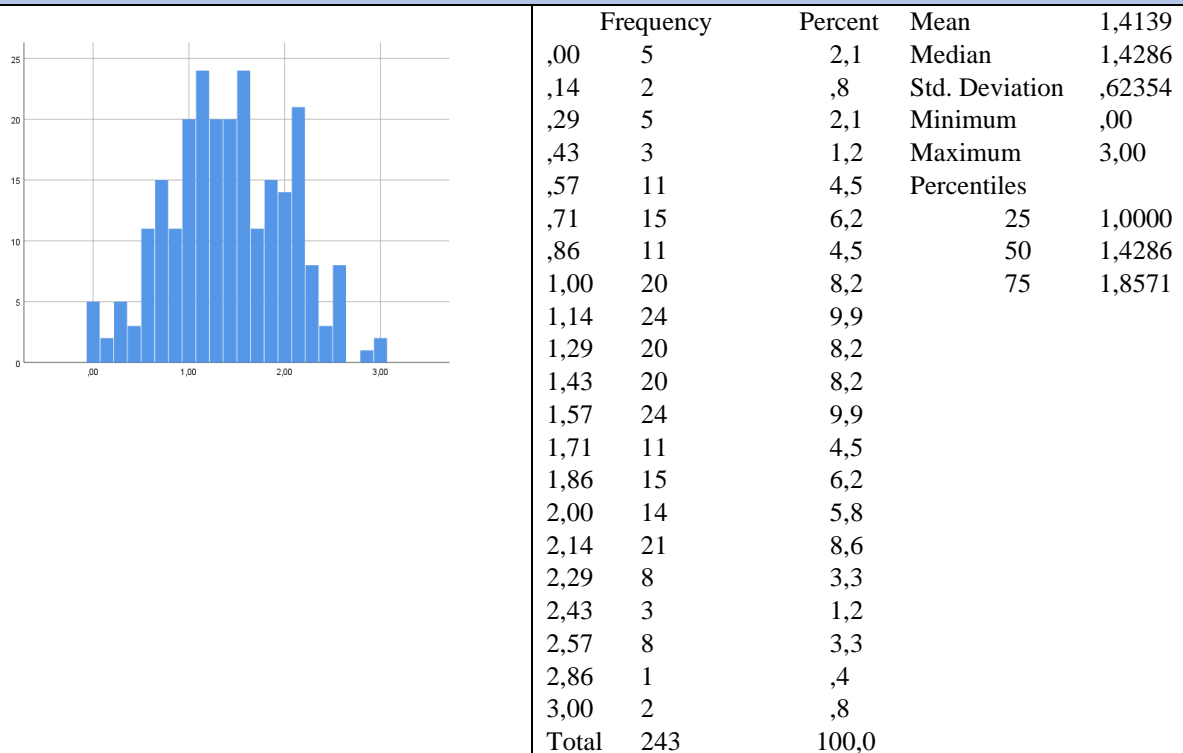
Syntax: *betrouwbaarheidsanalyse schaal burgerschapskennis.
 RELIABILITY
 /VARIABLES=IS3G18A_spiegel IS3G18B_spiegel IS3G18C_spiegel IS3G18D_spiegel IS3G18E_spiegel
 IS3G18F_spiegel IS3G18G_spiegel
 /SCALE('ALL VARIABLES') ALL
 /MODEL=ALPHA
 /STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE
 /SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *nieuwe variabele burgerschapskennis.
 COMPUTE
 Burgerschapskennis=MEAN(IS3G18A_spiegel,IS3G18B_spiegel,IS3G18C_spiegel,IS3G18D_spiegel,
 IS3G18E_spiegel,IS3G18F_spiegel,IS3G18G_spiegel).

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele kan de scores 0 tot 3 aannemen, waarbij een hogere score staat voor meer burgerschapskennis. Het gemiddelde van de uiteindelijke variabele is 1.41 met een standaarddeviatie van 0.62. In de tabellen en het histogram is te zien dat de verdeling bij benadering vrij symmetrisch verdeeld is. Wel zijn er een aantal duidelijke pieken zichtbaar, zoals bij de score 2.14. Uit de verdelingen is op te maken dat elk van de scores gescoord wordt op deze variabele en dat de burgerschapskennis op de scholen heel verschillend is.

Syntax: *uiteindelijke variabele burgerschapskennis.
 FREQUENCIES VARIABLES=burgerschapskennis
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Variabele burgerschap in de les

Oorspronkelijke variabele

De variabele burgerschap tijdens de les is geconstrueerd vanuit de vraag: ‘When discussing political or social issues during regular lessons, how often do the following things happen?’. In de oorspronkelijke items is zichtbaar dat de mate waarin het burgerschap in de lessen aangemoedigd wordt, wisselt bij de verschillende respondenten.

		Statistics					
		Teachers encourage students to make up their own minds	Teachers encourage students to express their opinions	Students bring up current political events for discussion in class	Students express opinions in class even when opinions are different	Teachers encourage to discuss with people having different opinions	Teachers present several sides of issues when explaining them in class
N	Valid	243	243	243	243	243	243
	Missing	0	0	0	0	0	0
Mean		3,04	2,95	2,04	3,01	2,34	2,68
Median		3,00	3,00	2,00	3,00	2,00	3,00
Std. Deviation		,922	,894	,847	,808	,878	,933
Minimum		1	1	1	1	1	1
Maximum		4	4	4	4	4	4
Percentiles	25	3,00	2,00	1,00	3,00	2,00	2,00
	50	3,00	3,00	2,00	3,00	2,00	3,00
	75	4,00	4,00	3,00	4,00	3,00	3,00

Item		Never	Rarely	Sometimes	Often	Missing	Total
IS3G17A	Teachers encourage students to make up their own minds	20 8,3%	38 15,6%	97 39,9%	88 36,2%	0	243
IS3G17B	Teachers encourage students to express their opinions	20 8,2%	43 17,7%	109 44,9%	71 29,2%	0	243
IS3G17C	Students bring up current political events for discussion in class	69 28,4%	108 44,4%	53 21,8%	13 5,3%	0	243
IS3G17D	Students express opinions in class even when opinions are different	11 4,5%	45 18,5%	118 48,6%	69 28,4%	0	243
IS3G17E	Teachers encourage to discuss with people having different opinions	44 18,1%	94 38,7%	83 34,2%	22 9,1%	0	243
IS3G17F	Teachers present several sides of issues when explaining them in class	31 12,8%	63 25,9%	101 41,6%	48 19,8%	0	243

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen burgerschap tijdens de les.
 FREQUENCIES VARIABLES=IS3G17A IS3G17B IS3G17C IS3G17D IS3G17E IS3G17F
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Bewerkingen aan de variabele

De items zijn zo bewerkt dat, dat de score 0 gebruikt wordt en dus een betekenis krijgt.

Syntax: *hercoderen items burgerschap in de les.
 RECODE IS3G17A IS3G17B IS3G17C IS3G17D IS3G17E IS3G17F (1=0) (2=1) (3=2) (4=3) INTO
 IS3G17A_rec IS3G17B_rec IS3G17C_rec IS3G17D_rec IS3G17E_rec IS3G17F_rec.
 EXECUTE.

Om de variabelen voor het vertrouwen in de toekomst samen te voegen is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De Cronbach's alpha bij deze analyse is 0.756, wat betekent dat de schaal voldoende betrouwbaar is. Daarnaast is er ook gekeken of de schaal betrouwbaarder wordt als er bepaalde items niet meegenomen worden, dit is via de Cronbach's alpha if item deleted gedaan. Hier is te zien dat de schaal betrouwbaarder wordt zonder ES3G08B_spiegel. Voor deze items is dat niet het geval. De uiteindelijke schaal die gemaakt is, is het gemiddelde van de zes items.

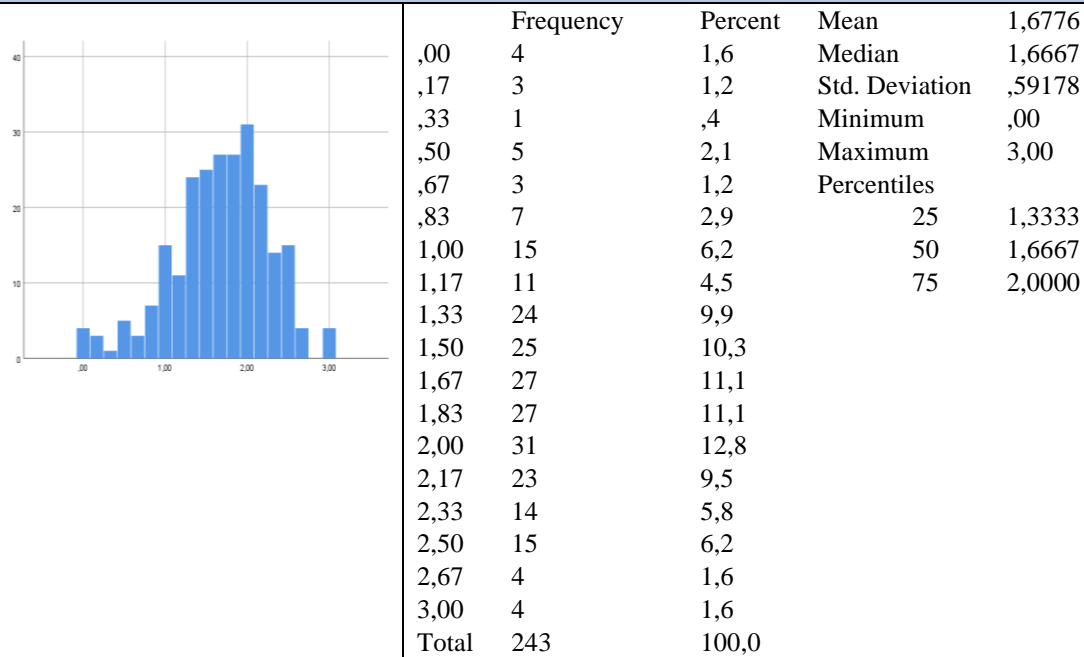
Reliability Statistics		Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted	
.741	5					
		ES3G08A spiegel	9.3745	2.971	.522	.690
		ES3G08B spiegel	10.0000	3.066	.311	.777
		ES3G08C spiegel	9.4198	2.823	.550	.678
		ES3G08D spiegel	9.3580	2.859	.546	.680
		ES3G08E spiegel	9.3045	2.791	.643	.646

Syntax: *betrouwbaarheidsanalyse schaal vertrouwen in de toekomst.
 RELIABILITY
 /VARIABLES=IS3G17A_rec IS3G17B_rec IS3G17C_rec IS3G17D_rec IS3G17E_rec IS3G17F_rec
 /SCALE('ALL VARIABLES') ALL
 /MODEL=ALPHA
 /STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE
 /SUMMARY=TOTAL.

Syntax: *nieuwe variabele burgerschap in de les.
 COMPUTE
 Burgerschap_les=MEAN(IS3G17A_rec,IS3G17B_rec,IS3G17C_rec,IS3G17D_rec,IS3G17E_rec,
 IS3G17F_rec).
 EXECUTE.

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele burgerschap in de les kan de scores 0 tot 3 aannemen, waarbij een hogere score staat voor meer burgerschap tijdens de les. Het gemiddelde is 1.68 met een standaarddeviatie van 0.59. In de tabellen en het histogram is te zien dat de verdeling bij benadering vrij symmetrisch verdeeld is. Uit de verdelingen is op te maken dat elk van de scores gescoord wordt op deze variabele en dat de burgerschap in de lessen verschillend is voor de scholieren.

Syntax: *uiteindelijke variabele burgerschap in de les.

FREQUENCIES VARIABLES=Burgerschap_les

/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN

/HISTOGRAM

/ORDER=ANALYSIS.

Variabele burgerschap op school

Oorspronkelijke variabele

Het burgerschap op school is gemeten aan de hand van de vraag: 'At school, have you ever done any of the following activities?'. Aan de frequentietabel is te zien dat de meeste scholieren de activiteiten nooit gedaan hebben, alleen voor drama of muziek activiteiten geldt dit niet. Deze verdeling is ook te zien aan de hand van de kwantielen van de items.

Statistics

		Active participation in an organised debate	Voting for <class representative > or <school parliament>	Taking part in decision-making about how the school is run	Taking part in discussions at a <student assembly>	Becoming a candidate for <class representative > or <school parliament>	Participating in an activity to make school more <environmentally friendly>	Voluntary participation in school based music or drama activities outside of regular classes
N	Valid	243	243	243	243	243	243	243
	Missing	0	0	0	0	0	0	0
Mean		2,30	2,27	2,58	2,86	2,69	2,68	1,99
Median		3,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,00
Std. Deviation		,816	,792	,702	,472	,604	,613	,862
Minimum		1	1	1	1	1	1	1
Maximum		3	3	3	3	3	3	3
Percentiles	25	2,00	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00	1,00
	50	3,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,00
	75	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00

Item		Yes, I have done this within the last twelve months	Yes, I have done this but more than a year ago	No, I have never done this	Missing	Total
IS3G16A	Active participation in an organised debate	55 22,6%	60 24,7%	128 52,7%	0	243
IS3G16B	Voting for <class representative> or <school parliament>	52 21,4%	74 30,5%	117 48,1%	0	243
IS3G16C	Taking part in decision- making about how the school is run	30 12,3%	42 17,3%	171 70,4%	0	243
IS3G16D	Taking part in discussions at a <student assembly>	12 4,9%	11 4,5%	220 90,5%	0	243
IS3G16E	Becoming a candidate for <class representative> or <school parliament>	18 7,4%	40 16,5%	185 76,1%	0	243
IS3G16F	Participating in an activity to make school more <environmentally friendly>	19 7,8%	40 16,5%	184 75,7%	0	243
IS3G16G	Voluntary participation in school based music or drama activities outside of regular classes	91 37,4%	63 25,9%	89 36,6%	0	243

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen burgerschap op school.

```
FREQUENCIES VARIABLES=IS3G16A IS3G16B IS3G16C IS3G16D IS3G16E IS3G16F IS3G16G
/NTILES=4
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM
/ORDER=ANALYSIS.
```

Bewerkingen aan de variabele

De items van het burgerschap op school zijn gehercodeerd, zodat de groepen 'yes, within the last twelve months' en 'yes, more than a year ago' worden samengevoegd. Daarbij is het zo gecodeerd dat een score 0 betekent dat de persoon nooit heeft deelgenomen en score 1 dat een persoon wel een keer heeft deelgenomen.

Syntax: *hercoderen items burgerschap op school.

```
RECODE IS3G16A IS3G16B IS3G16C IS3G16D IS3G16E IS3G16F IS3G16G (1=1) (2=1) (3=0) INTO
IS3G16A_rec IS3G16B_rec IS3G16C_rec IS3G16D_rec IS3G16E_rec IS3G16F_rec IS3G16G_rec.
EXECUTE.
```

Om de items van het sociaal kapitaal samen te voegen is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De Cronbach's alpha bij deze analyse is 0.669, wat betekent dat de schaal niet heel betrouwbaar is, maar ook niet heel onbetrouwbaar. Daarnaast is er ook gekeken of de schaal betrouwbaarder wordt als er bepaalde items niet meegenomen worden, dit is via de Cronbach's alpha if item deleted gedaan. Dit is voor deze items niet het geval. De uiteindelijke schaal die gemaakt is, is de som van de zeven items.

Reliability Statistics		Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted	
.741	5					
		ES3G08A spiegel	9.3745	2.971	.522	.690
		ES3G08B spiegel	10.0000	3.066	.311	.777
		ES3G08C spiegel	9.4198	2.823	.550	.678
		ES3G08D spiegel	9.3580	2.859	.546	.680
		ES3G08E spiegel	9.3045	2.791	.643	.646

Syntax: *betrouwbaarheidsanalyse schaal burgerschap op school.

RELIABILITY

```

/VARIABLES=IS3G16A_rec IS3G16B_rec IS3G16C_rec IS3G16D_rec IS3G16E_rec IS3G16F_rec
IS3G16G_rec
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE
/SUMMARY=TOTAL.

```

Syntax: *nieuwe variabele burgerschap op school.

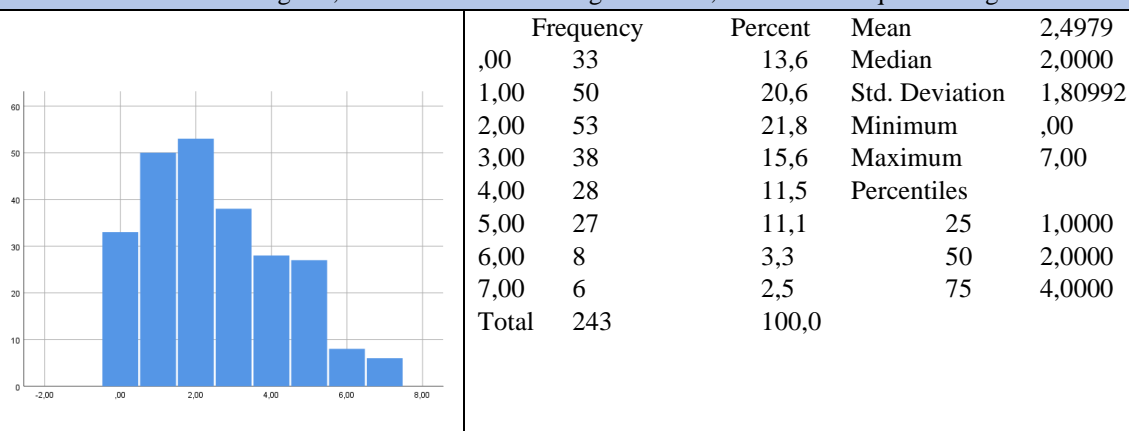
```

COMPUTE Burgerschap_school=IS3G16A_rec + IS3G16B_rec + IS3G16C_rec + IS3G16D_rec +
IS3G16E_rec + IS3G16F_rec + IS3G16G_rec.
EXECUTE.

```

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele burgerschap op school kan de scores 0 tot 7 aannemen waarbij een hogere score staat voor meer burgerschap op school. Het gemiddelde van de variabele is 2.50 met een gemiddelde van 1.80. De meeste scholieren participeren dus niet heel vaak in burgerschapsactiviteiten op school. Dit is ook te zien aan de hand van het histogram, naar mate de scores hoger worden, worden de frequenties lager.

Syntax: *uiteindelijke variabele burgerschap op school.

```

FREQUENCIES VARIABLES=Burgerschap_school
/NTILES=4
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM
/ORDER=ANALYSIS.

```

Variabele economisch kapitaal

Oorspronkelijke variabele

De oorspronkelijke variabelen voor economisch kapitaal zijn de hoogst behaalde opleidingsniveaus van de moeder (of moeder figuur) en vader (of vader figuur). Aan de frequentietabellen is te zien dat level 4 of 5 helemaal niet gescoord wordt, dit is dan ook een niveau dat in Nederland niet bestaat. Verder is ook te zien dat level 3 het meeste voorkomt bij zowel de moeders als de vaders van de respondenten.

Statistics

		Your Home and your Family/What is the highest level of education completed by your mother or <female guardian>	Your Home and your Family/What is the highest level of education completed by your father or <male guardian>
N	Valid	243	243
	Missing	0	0
Mean		2,48	2,48
Median		3,00	3,00
Std. Deviation		1,118	1,129
Minimum		1	1
Maximum		5	5
Percentiles	25	1,00	1,00
	50	3,00	3,00
	75	3,00	3,00

Item		ISCED level 6, 7 of 8	ISCED level 5 of 4	ISCED level 3	ISCED level 2	ISCED level >2	Missing	Total
IS3G07	Hoogste opleidingsniveau moeder	79 32,5%	0 0,0%	144 59,3%	9 3,7%	11 4,5%	0	243
IS3G09	Hoogste opleidingsniveau vader	81 33,3%	0 0,0%	135 55,6%	19 7,8%	8 3,3%	0	243

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen economisch kapitaal.

FREQUENCIES VARIABLES=IS3G07 IS3G09

/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN

/HISTOGRAM

/ORDER=ANALYSIS.

Bewerkingen aan de variabele

De oorspronkelijke items voor het opleidingsniveau van de moeder en van de vader bevatten vijf antwoordcategorieën, waarvan één niet in Nederland bestaat. Deze groep is dus samengevoegd met een andere. Daarbij is er ook voor gezorgd dat een hogere score op deze variabele staat voor een hoger opleidingsniveau.

Syntax: *hercoderen opleidingsniveau moeder en vader.
 RECODE IS3G07 IS3G09 (1=3) (2=2) (3=2) (4=1) (5=0) INTO REC_07 REC_09.
 EXECUTE.

Om de variabelen voor het economische kapitaal samen te voegen is er gekeken naar de correlatie tussen de twee variabelen ($r = 0,406$). Aan de correlatie is te zien dat de twee variabelen niet heel sterk met elkaar samenhangen. Er zal toch voor gekozen worden om deze variabelen samen te voegen, omdat dit de beste manier is om het economische kapitaal te meten.

Correlations

		REC_09	REC_07
REC_09	Pearson Correlation	1	,406**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	243	243
REC_07	Pearson Correlation	,406**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	243	243

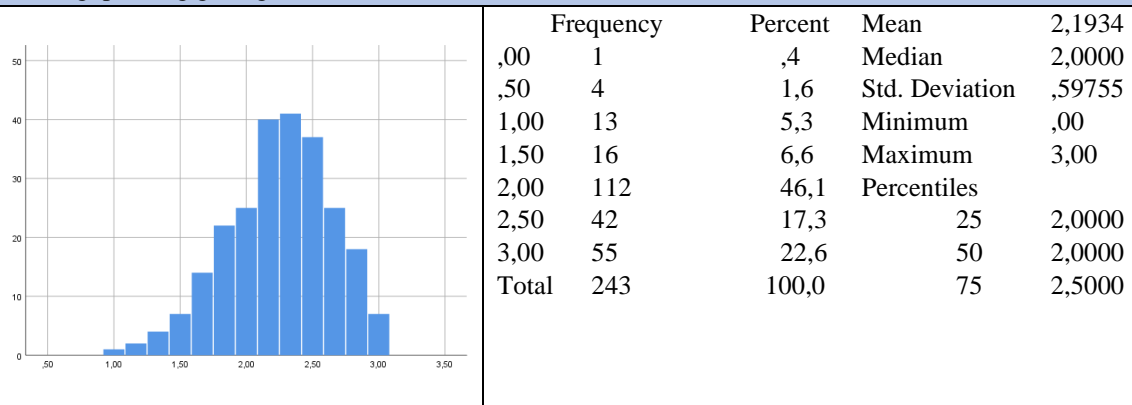
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Syntax: *correlatie opleiding moeder en opleiding vader.
 CORRELATIONS
 /VARIABLES=REC_09 REC_07
 /PRINT=TWOTAIL NOSIG
 /MISSING=PAIRWISE.

Syntax: *Nieuwe variabele economisch kapitaal.
 COMPUTE Economisch_kapitaal=MEAN (REC_07,REC_09).
 EXECUTE.

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele economisch kapitaal kan de scores 0 tot en met 3 aannemen, waarbij een hogere score staat voor een groter economisch kapitaal. De meest voorkomende score op deze variabele is de score 2, deze score komt namelijk bij bijna 50% van de scholieren voor. Verder is ook te zien dat de middelste 50% van de data tussen de score 2 en 2,50 heeft. Ook hieruit is te concluderen dat score 2 vaak voor komt. Bij de meeste scholieren hebben de ouders dus gemiddeld de middelbare school afgemaakt en hebben ze geen vervolgopleiding gevolgd.

Syntax: *uiteindelijke variabele economisch kapitaal.
 FREQUENCIES VARIABLES=Economisch_kapitaal
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Variabele sociaal kapitaal

Oorspronkelijke variabele

De oorspronkelijke variabelen voor het sociaal kapitaal zijn de tien groepen en organisaties waarvan de scholieren moesten aangeven of ze wel eens aan een activiteit deelgenomen hadden. De vraag die erbij hoort is 'Have you ever been involved in activities of any of the following organizations, clubs or groups?'. In de tabel is te zien dat de meeste scholieren nooit hebben deelgenomen aan activiteiten van deze groepen en organisaties. Alleen voor sportteams is het duidelijk zichtbaar dat er veel scholieren wel ooit hebben deelgenomen. Deze informatie is ook te zien in de kwantielen van de variabelen. Hier is te zien dat op de meeste variabelen ten minste 75% van de respondenten hebben aangegeven dat ze nooit deelgenomen hebben. Bij de sportteams is dit juist andersom en heeft 75% van de respondenten juist wel deelgenomen.

Statistics

		A youth organization affiliated with political party or union	An environmental action group or organization	A Human Rights organization	A voluntary group doing something to help the community	An organization collecting money for a social cause	A group of young people campaigning for an issue	An animal rights or animal welfare group	A religious group or organization	A community youth group (such as <boys/girls scouts, YMCA>)	A sports team
N	Valid	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		2,95	2,87	2,94	2,59	2,17	2,90	2,79	2,80	2,56	1,31
Median		3,00	3,00	3,00	3,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	1,00
Std. Deviation		,277	,381	,282	,658	,733	,355	,505	,532	,703	,589
Minimum		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Maximum		3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Percentiles	25	3,00	3,00	3,00	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00	2,00	1,00
	50	3,00	3,00	3,00	3,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	1,00
	75	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	1,00

Item		Yes, I have done this within the last twelve months	Yes, I have done this but more than a year ago	No, I have never done this	Missing	Total
IS3G15A	A youth organisation affiliated with political party or union	4 1,6%	3 1,2%	236 97,1%	0	243
IS3G15B	An environmental action group or organisation	4 1,6%	23 9,5%	216 88,9%	0	243
IS3G15C	A Human Rights organisation	3 1,2%	8 3,3%	232 95,5%	0	243
IS3G15D	A voluntary group doing something to help the community	23 9,5%	54 22,2%	166 68,3%	0	243
IS3G15E	An organisation collecting money for a social cause	48 19,8%	106 43,6%	89 36,6%	0	243
IS3G15F	A group of young people campaigning for an issue	4 1,6%	17 7,0%	222 92,4%	0	243
IS3G15G	An animal rights or animal welfare group	11 4,5%	28 11,5%	204 84,0%	0	243
IS3G15H	A religious group or organisation	15 6,2%	18 7,4%	210 86,4%	0	243
IS3G15I	A community youth group (such as <boys/girls scouts, YMCA>)	30 12,3%	46 18,9%	167 68,7%	0	243
IS3G15J	A sports team	184 75,7%	43 17,7%	16 6,6%	0	243

Syntax: *oorspronkelijke variabele sociaal kapitaal.

```
FREQUENCIES VARIABLES=IS3G15A IS3G15B IS3G15C IS3G15D IS3G15E IS3G15F IS3G15G
IS3G15H IS3G15I IS3G15J
/NTILES=4
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM
/ORDER=ANALYSIS.
```

Bewerkingen aan de variabele

De items van het sociaal kapitaal zijn gehercodeerd, zodat de groepen 'yes, within the last twelve months' en 'yes, more than a year ago' zijn samengevoegd. Daarbij is het zo gecodeerd dat een score 0 betekent dat de persoon nooit heeft deelgenomen en score 1 dat een persoon wel een keer heeft deelgenomen.

Syntax: *hercoderen items sociaal kapitaal.

```
RECODE IS3G15A IS3G15B IS3G15C IS3G15D IS3G15E IS3G15F IS3G15G IS3G15H IS3G15I IS3G15J
(1=1) (2=1) (3=0) INTO IS3G15A_rec IS3G15B_rec IS3G15C_rec IS3G15D_rec IS3G15E_rec
IS3G15F_rec IS3G15G_rec IS3G15H_rec IS3G15I_rec IS3G15J_rec.
EXECUTE
```

Om de items van het sociaal kapitaal samen te voegen is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De Cronbach's alpha bij deze analyse is 0.597, wat betekent dat de schaal niet heel betrouwbaar is en het dus niet betekent dat als iemand hoog scoort op één item ze ook hoog zullen scoren op een ander. Daarnaast is er ook gekeken of de schaal betrouwbaarder wordt als er bepaalde items niet meegenomen worden, dit is via de Cronbach's alpha if item deleted gedaan. Hier is te zien dat de schaal betrouwbaarder wordt zonder IS3G15J_rec. Dit is het item dat gaat over het deelnemen van een sportclub en op dit item scoren de meeste personen een score 1 terwijl op de andere variabelen het overgrote deel een score 0 heeft. Deze variabele zal wel meegenomen worden, omdat het wel bij het theoretische concept van het sociaal kapitaal past. De uiteindelijke schaal die gemaakt is, is de som van de 10 items.

Reliability Statistics		Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted	
.741	5					
		ES3G08A spiegel	9,3745	2,971	,522	,690
		ES3G08B spiegel	10,0000	3,066	,311	,777
		ES3G08C spiegel	9,4198	2,823	,550	,678
		ES3G08D spiegel	9,3580	2,859	,546	,680
		ES3G08E spiegel	9,3045	2,791	,643	,646

Syntax: *betrouwbaarheidsanalyse schaal sociaal kapitaal.

RELIABILITY

```

/VARIABLES=IS3G15A_rec IS3G15B_rec IS3G15C_rec IS3G15D_rec IS3G15E_rec IS3G15F_rec
IS3G15G_rec IS3G15H_rec IS3G15I_rec IS3G15J_rec
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE
/SUMMARY=TOTAL.

```

Syntax: *nieuwe variabele sociaal kapitaal.

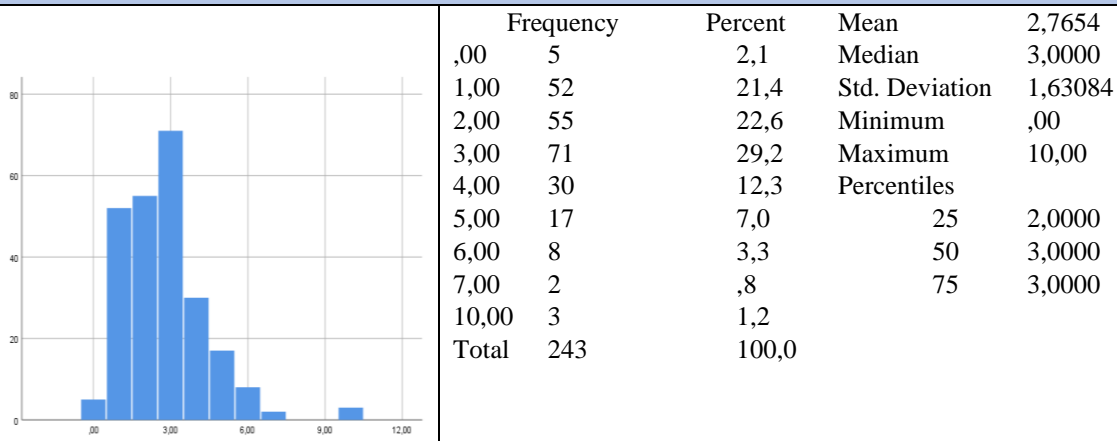
```

COMPUTE Sociaal_kapitaal=IS3G15A_rec + IS3G15B_rec + IS3G15C_rec + IS3G15D_rec + IS3G15E_rec
+ IS3G15F_rec + IS3G15G_rec + IS3G15H_rec + IS3G15I_rec + IS3G15J_rec.
EXECUTE.

```

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele van sociaal kapitaal kan de scores 0 tot 10 aannemen waarbij een hogere score staat voor een groter sociaal kapitaal. De verdeling is iets rechtsscheef, wat veroorzaakt wordt doordat de meeste mensen bij weinig organisaties of groepen hebben deelgenomen. Het gemiddelde van de variabele is dan ook 2.77 met een standaarddeviatie van 1.63. Hieraan is ook te zien dat de meeste scholieren weinig deelnemen aan activiteiten en dat ze dus een relatief klein sociaal kapitaal hebben. Ook het derde kwantiel van 3.00 bevestigt dit, 75% van de scholieren heeft namelijk een score van 3.00 of lager hebben op deze variabele.

Syntax: * frequentietabel en verdeling sociaal kapitaal.

```

FREQUENCIES VARIABLES=Sociaal_kapitaal
/NTILES=4
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM
/ORDER=ANALYSIS.

```

Variabele cultureel kapitaal

Oorspronkelijke variabele

Voor oorspronkelijke variabelen voor cultureel kapitaal is de vraag ‘How often are you involved in each of the following activities?’ gesteld. De scholieren hebben voor negen situaties aangegeven hoe vaak die activiteiten voorkomen. Voor ieder van de situaties is te zien dat er een grote groep is die die activiteit nooit of bijna nooit uitvoert. Verder wisselende de verdelingen heel erg per variabele.

Statistics

		Talking with your parent(s) about political or social issues	Watching television to inform about national and international news	Reading newspaper to inform about national and international news	Talking with friends about political or social issues	Talking with parent(s) about what is happening in other countries	Talking with friends about what is happening in other countries	Using internet to find information about political or social issues	Posting a comment or image regarding a political or social issue on the internet	Sharing or commenting on another person's online post regarding a political or social issue
N	Valid	243	243	243	243	243	243	243	243	243
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		1,69	2,80	1,61	1,35	2,39	1,70	1,47	1,14	1,24
Median		1,00	3,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00
Std. Deviation		,909	1,035	,876	,640	,895	,707	,830	,463	,604
Minimum		1	1	1	1	1	1	1	1	1
Maximum		4	4	4	4	4	4	4	4	4
Percentiles	25	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00
	50	1,00	3,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00
	75	2,00	4,00	2,00	2,00	3,00	2,00	2,00	1,00	1,00

Item		Never or hardly ever	Monthly	Weekly	Daily or almost daily	Missing	Total
IS3G14A	Talking with your parent(s) about political or social issues	136 56,0%	59 24,3%	35 14,4%	13 5,3%	0	243
IS3G14B	Watching television to inform about national and international news	38 15,6%	45 18,5%	88 36,2%	72 29,6%	0	243
IS3G14C	Reading newspaper to inform about national and international news	150 61,7%	47 19,3%	37 15,2%	9 3,7%	0	243
IS3G14D	Talking with friends about political or social issues	177 72,8%	50 20,6%	13 5,3%	3 1,2%	0	243
IS3G14E	Talking with your parent(s) about what is happening in other countries	41 16,9%	93 38,2%	82 33,7%	27 11,1%	0	243
IS3G14F	Talking with friends about what is happening in other countries	107 44,0%	103 42,4%	32 13,2%	1 0,4%	0	243
IS3G14G	Using internet to find information about political or social issues	173 71,2%	35 14,4%	26 10,7%	9 3,7%	0	243
IS3G14H	Posting a comment or image regarding a political or social issue on the internet	218 89,7%	16 6,6%	8 3,3%	1 0,4%	0	243
IS3G14I	Sharing or commenting on another person's online post regarding a political or social issue	204 84,0%	23 9,5%	13 5,3%	3 1,2%	0	243

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen cultureel kapitaal.
 FREQUENCIES VARIABLES=IS3G14A IS3G14B IS3G14C IS3G14D IS3G14E IS3G14F IS3G14G
 IS3G14H IS3G14I
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Bewerkingen aan de variabele

De variabele is zo gehercodeerd, dat de score 0 gebruikt wordt en dus een betekenis krijgt.

Syntax: *hercoderen items cultureel kapitaal
 RECODE IS3G14A IS3G14B IS3G14C IS3G14D IS3G14E IS3G14F IS3G14G IS3G14H IS3G14I (1=0)
 (2=1) (3=2) (4=3) INTO IS3G14A_rec IS3G14B_rec IS3G14C_rec IS3G14D_rec IS3G14E_rec
 IS3G14F_rec IS3G14G_rec IS3G14H_rec IS3G14I_rec.
 EXECUTE.

Om de items voor het cultureel kapitaal samen te voegen is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De Cronbach's alpha bij deze analyse is 0,760, wat betekent dat de schaal voldoende betrouwbaar is. Daarnaast is er ook gekeken of de schaal betrouwbaarder wordt als er bepaalde items niet meegenomen worden, dit is via de Cronbach's alpha if item deleted gedaan, dit is voor deze variabele niet het geval. De uiteindelijke schaal die gemaakt is, is het gemiddelde van de negen items.

Reliability Statistics		Item-Total Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted	
.741	5					
		ES3G08A spiegel	9.3745	2.971	.522	.690
		ES3G08B spiegel	10.0000	3.066	.311	.777
		ES3G08C spiegel	9.4198	2.823	.550	.678
		ES3G08D spiegel	9.3580	2.859	.546	.680
		ES3G08E spiegel	9.3045	2.791	.643	.646

Syntax: *betrouwbaarheidsanalyse schaal cultureel kapitaal.

RELIABILITY

```

/VARIABLES=IS3G14A_rec IS3G14B_rec IS3G14C_rec IS3G14D_rec IS3G14E_rec IS3G14F_rec
IS3G14G_rec IS3G14H_rec IS3G14I_rec
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE
/SUMMARY=TOTAL.

```

Syntax: *nieuwe variabele cultureel kapitaal.

COMPUTE

```

cultureel_kapitaal=MEAN(IS3G14A_rec,IS3G14B_rec,IS3G14C_rec,IS3G14D_rec,IS3G14E_rec,
IS3G14F_rec,IS3G14G_rec,IS3G14H_rec,IS3G14I_rec).
EXECUTE.

```

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele cultureel kapitaal kan de scores 0 tot 3 aannemen. De variabele heeft een gemiddelde van 0.71 met een standaarddeviatie van 0.46. De meeste scholieren hebben dus een relatief laag cultureel kapitaal. In de verdeling is een duidelijke piek bij 0.44 en 0.67 te zien, verder is de verdeling vrij gelijk. Wel is er te zien dat de frequentie afloopt naarmate de score hoger wordt.

	Frequency	Percent	Mean	,7101	
	,00	15	6,2	Median	,6667
	,11	9	3,7	Std. Deviation	,46332
	,22	13	5,3	Minimum	,00
	,33	26	10,7	Maximum	2,44
	,44	33	13,6	Percentiles	
	,56	17	7,0	25	,3333
	,67	28	11,5	50	,6667
	,78	17	7,0	75	1,0000
	,89	17	7,0		
	1,00	14	5,8		
	1,11	15	6,2		
	1,22	10	4,1		
	1,33	9	3,7		
	1,44	7	2,9		
	1,56	4	1,6		
	1,67	2	,8		
	1,89	3	1,2		
	2,00	2	,8		
	2,22	1	,4		
	2,44	1	,4		
	Total	243	100,0		

Syntax: *uiteindelijke variabele cultureel kapitaal.
 FREQUENCIES VARIABLES=cultureel_kapitaal
 /NTILES=4
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM
 /ORDER=ANALYSIS.

Controle variabele geslacht

Oorspronkelijke variabele

De variabele geslacht komt voort uit de vraag: 'Are you a girl or a boy?'. De dataset bevat 120 jongens en 123 meisjes, de aantallen zijn dus ongeveer gelijk.

Statistics

Student gender

N	Valid	243
	Missing	0
Mean		,51
Median		1,00
Std. Deviation		,501
Minimum		0
Maximum		1
Percentiles	25	,00
	50	1,00
	75	1,00

Student gender

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Boy	120	49,4	49,4	49,4
	Girl	123	50,6	50,6	100,0
	Total	243	100,0	100,0	

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen geslacht.

```
FREQUENCIES VARIABLES=S_GENDER
```

```
/NTILES=4
```

```
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
```

```
/HISTOGRAM
```

```
/ORDER=ANALYSIS.
```

Bewerkingen aan de variabele

Aan deze variabele zijn geen bewerkingen gedaan.

Controle variabele eigen verwachte opleidingsniveau

Oorspronkelijke variabele

De variabele eigen opleiding is gemeten aan de hand van de vraag: ‘What is the highest level of education you expect to complete?’. Vanuit de frequentietabel is er af te lezen dat 50% van de scholieren verwacht de middelbare school af te maken, maar geen hoger onderwijs verwacht te volgen. Ook is te zien dat de groep die enkel verwacht het lagere onderwijs af te maken het kleinste is.

Statistics

About You/What is the highest level of education you expect to complete

N	Valid	243
	Missing	0
Mean		2,45
Median		3,00
Std. Deviation		1,099
Minimum		1
Maximum		4
Percentiles	25	1,00
	50	3,00
	75	3,00

About You/What is the highest level of education you expect to complete

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	<ISCED level 6, 7 or 8>	83	34,2	34,2	34,2
	<ISCED level 3>	127	52,3	52,3	86,4
	<ISCED level 2> or below	33	13,6	13,6	100,0
Total		243	100,0	100,0	

Syntax: *frequentieverdeling oorspronkelijke variabelen vertrouwen in de toekomst.

FREQUENCIES VARIABLES=IS3G03

/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN

/HISTOGRAM

/ORDER=ANALYSIS.

Bewerkingen aan de variabele

Van de variabele opleiding zijn er twee dummy's gemaakt waarbij de eerste dummy score (3) middelbare school afgemaakt bevat en de tweede dummy score (4) hoger onderwijs afgemaakt. De lagere school afgemaakt wordt gebruikt als referentiegroep. In Nederland wordt ISCED level 4 or 5 onderwijs niet aangeboden en daarom is deze score niet meegenomen bij de dummy's.

Syntax: *maken dummy's variabele eigen opleiding.

RECODE IS3G03 (1=0) (2=0) (3=1) (4=0) INTO Middelbare_school.

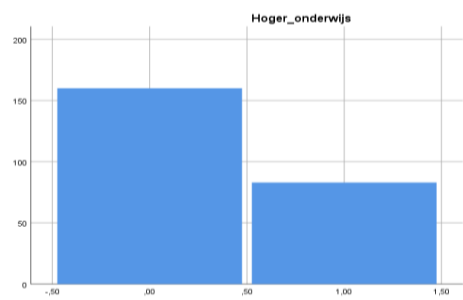
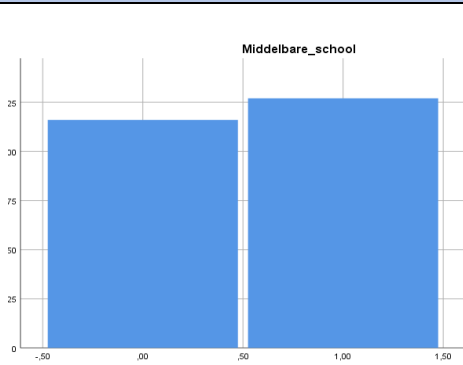
EXECUTE.

RECODE IS3G03 (1=1) (2=0) (3=0) (4=0) INTO Hoger_onderwijs.

EXECUTE.

Uiteindelijke variabele

De uiteindelijke variabele opleiding bestaat uit twee dummy's. De eerste dummy bevat het afmaken van de middelbare school en de tweede dummy het afmaken van hoger onderwijs. De referentiegroep is het afmaken van de lagere school.

Middelbare_school		Hoger_onderwijs			
Frequency	Percent	Frequency	Percent		
,00	116	47,7	,00	160	65,8
1,00	127	52,3	1,00	83	34,2
Total	243	100,0	Total	243	100,0

Syntax: *uiteindelijke variabele vertrouwen in de toekomst .
FREQUENCIES VARIABLES=Middelbare_school Hoger_onderwijs
/STATISTICS=MEAN
/HISTOGRAM
/ORDER=ANALYSIS.

Interactievariabelen

Oorspronkelijke variabele

In dit onderzoek worden er ook drie moderatieanalyses uitgevoerd. Voor het onderzoeken hiervan zijn de variabelen economisch kapitaal, burgerschapskennis, burgerschap in de les en burgerschap op school gecentreerd, dus het gemiddelde is van de scores afgetrokken. De gemiddelden zijn in de onderstaande tabel weergegeven. Vervolgens zijn er interactievariabelen gemaakt die het product zijn van de twee variabelen. Er zijn drie interactievariabelen, economisch kapitaal met de drie vormen van burgerschapsonderwijs.

Descriptive Statistics

	N	Mean
Economisch_kapitaal	243	2,1934
Burgerschap_school	243	2,4979
Burgerschap_les	243	1,6776
Burgerschapskennis	243	1,4139
Valid N (listwise)	243	

Syntax: *berekenen gemiddelden.

```
DESCRIPTIVES VARIABLES=Economisch_kapitaal Burgerschap_school Burgerschap_les  
Burgerschapskennis  
/STATISTICS=MEAN.
```

Syntax: *centreren variabelen.

```
COMPUTE Economisch_cen=Economisch_kapitaal - 2.1934.
```

```
EXECUTE.
```

```
COMPUTE Burgerschapskennis_cen=Burgerschapskennis - 1.4139.
```

```
EXECUTE.
```

```
COMPUTE Burgerschap_les_cen=Burgerschap_les - 1.6776.
```

```
EXECUTE.
```

```
COMPUTE Burgerschap_school_cen=Burgerschap_school - 2.4979.
```

```
EXECUTE.
```

Syntax: *maken van de interacties.

```
COMPUTE KennisXeconomisch=Burgerschapskennis_cen * Economisch_cen.
```

```
EXECUTE.
```

```
COMPUTE LesXeconomisch=Burgerschap_les_cen * Economisch_cen.
```

```
EXECUTE.
```

```
COMPUTE SchoolXeconomisch=Burgerschap_school_cen * Economisch_cen.
```

```
EXECUTE.
```

Bijlage 3 - Analyses

In deze bijlage zijn de statistische analyses van dit onderzoek gepresenteerd. Voor iedere analyse is er toelichting, output en de syntax weergegeven.

Bivariate samenhang tussen de continue variabelen

In de onderstaande tabel zijn de bivariate correlaties tussen de continue variabelen in het onderzoek weergegeven.

		Correlations							
		Vertrouwen_ in_toekomst	Sociaal_ kapitaal	cultureel_ kapitaal	Burgerschaps kennis	Burgerschap_ les	Burgerschap school	Economisch_ kapitaal	Student gender
Vertrouwen_ in_toekomst	Pearson Correlation	1	-,054	,187**	,076	,066	,119	,101	-,149*
	Sig. (2-tailed)		,405	,003	,241	,309	,064	,116	,020
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Sociaal_ kapitaal	Pearson Correlation	-,054	1	,271**	,155*	,123	,255**	,027	,090
	Sig. (2-tailed)	,405		,000	,016	,056	,000	,671	,161
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
cultureel_ kapitaal	Pearson Correlation	,187**	,271**	1	,301**	,352**	,401**	,206**	,029
	Sig. (2-tailed)	,003	,000		,000	,000	,000	,001	,647
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Burgerschaps kennis	Pearson Correlation	,076	,155*	,301**	1	,306**	,259**	-,123	,035
	Sig. (2-tailed)	,241	,016	,000		,000	,000	,056	,584
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Burgerschap_ les	Pearson Correlation	,066	,123	,352**	,306**	1	,331**	,014	,202**
	Sig. (2-tailed)	,309	,056	,000	,000		,000	,826	,002
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Burgerschap_ school	Pearson Correlation	,119	,255**	,401**	,259**	,331**	1	,073	,085
	Sig. (2-tailed)	,064	,000	,000	,000	,000		,256	,184
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Economisch_ kapitaal	Pearson Correlation	,101	,027	,206**	-,123	,014	,073	1	-,187**
	Sig. (2-tailed)	,116	,671	,001	,056	,826	,256		,004
	N	243	243	243	243	243	243	243	243
Student gender	Pearson Correlation	-,149*	,090	,029	,035	,202**	,085	-,187**	1
	Sig. (2-tailed)	,020	,161	,647	,584	,002	,184	,004	
	N	243	243	243	243	243	243	243	243

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Syntax: *bivariate samenhang continue variabelen.

CORRELATIONS

/VARIABLES=Vertrouwen_in_toekomst Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal Burgerschapskennis

Burgerschap_les Burgerschap_school Economisch_kapitaal S_GENDER

/PRINT=TWOTAIL NOSIG

/MISSING=PAIRWISE.

Bivariate samenhang via R^2 uit een ANOVA voor het verschil in gemiddelden

Eigen opleiding en vertrouwen in de toekomst

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en het vertrouwen in de toekomst is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau niet significant van elkaar verschillen in het vertrouwen dat zij in de toekomst hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen gelijk is aan $-0.130 (\sqrt{0.017})$. In de tabel descriptive statistics is te zien dat de correlatie negatief is, want de groepsgemiddelden nemen af naarmate het eigen opleidingsniveau groter wordt.

Descriptive Statistics

Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	12,1687	1,94948	83
2,00	11,8031	2,10833	127
3,00	11,3333	2,10159	33
Total	11,8642	2,06357	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	17,468 ^a	2	8,734	2,069	,129
Intercept	24817,287	1	24817,287	5879,419	,000
EigenOpleiding	17,468	2	8,734	2,069	,129
Error	1013,051	240	4,221		
Total	35235,000	243			
Corrected Total	1030,519	242			

a. R Squared = ,017 (Adjusted R Squared = ,009)

Syntax:*bivariate samenhang eigen opleiding en vertrouwen in de toekomst.

UNIANOVA Vertrouwen_in_toekomst BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Eigen opleiding en burgerschapskennis

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en de burgerschapskennis is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau niet significant van elkaar verschillen in de burgerschapskennis die zij hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen gelijk is aan 0.114 ($\sqrt{0.013}$).

Descriptive Statistics

Dependent Variable: Burgerschapskennis

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	1,3201	,57732	83
2,00	1,4736	,63880	127
3,00	1,4199	,66523	33
Total	1,4139	,62354	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Burgerschapskennis

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	1,183 ^a	2	,591	1,528	,219
Intercept	353,499	1	353,499	913,165	,000
EigenOpleiding	1,183	2	,591	1,528	,219
Error	92,907	240	,387		
Total	579,857	243			
Corrected Total	94,090	242			

a. R Squared = ,013 (Adjusted R Squared = ,004)

Syntax:*bivariate samenhang eigen opleiding en burgerschapskennis.

UNIANOVA Burgerschapskennis BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Eigen opleiding en burgerschap in de les

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en burgerschap in de les is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau niet significant van elkaar verschillen in de mate dat zij burgerschap in de les hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen gelijk is aan $-0.084 (\sqrt{0.007})$. In de tabel descriptive statistics is te zien dat de correlatie negatief is, want de groepsgemiddelden nemen af naarmate het eigen opleidingsniveau groter wordt.

Descriptive Statistics

Dependent Variable: Burgerschap_les

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	1,7329	,59580	83
2,00	1,6680	,54575	127
3,00	1,5758	,73962	33
Total	1,6776	,59178	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Burgerschap_les

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	,608 ^a	2	,304	,867	,421
Intercept	493,123	1	493,123	1406,573	,000
EigenOpleiding	,608	2	,304	,867	,421
Error	84,140	240	,351		
Total	768,667	243			
Corrected Total	84,749	242			

a. R Squared = ,007 (Adjusted R Squared = -,001)

Syntax:*bivariate samenhang eigen opleiding en burgerschap in de les.

UNIANOVA Burgerschap_les BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Eigen opleiding en burgerschap op school

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en burgerschap op school is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau niet significant van elkaar verschillen in de mate dat zij burgerschap op school hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen gelijk is aan $-0.130 (\sqrt{0.017})$. In de tabel descriptive statistics is te zien dat de correlatie negatief is, want de groepsgemiddelden nemen af naarmate het eigen opleidingsniveau groter wordt.

Descriptive Statistics

Dependent Variable: Burgerschap_school

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	2,6265	1,72295	83
2,00	2,5669	1,85417	127
3,00	1,9091	1,79171	33
Total	2,4979	1,80992	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Burgerschap_school

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	13,419 ^a	2	6,709	2,066	,129
Intercept	1004,393	1	1004,393	309,310	,000
EigenOpleiding	13,419	2	6,709	2,066	,129
Error	779,330	240	3,247		
Total	2309,000	243			
Corrected Total	792,749	242			

a. R Squared = ,017 (Adjusted R Squared = ,009)

Syntax: *bivariate samenhang eigen opleiding en burgerschap op school.

UNIANOVA Burgerschap_school BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Eigen opleiding en economisch kapitaal

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en het economisch kapitaal is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau niet significant van elkaar verschillen in het economisch kapitaal dat zij hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen gelijk is aan 0.122 ($\sqrt{0.015}$).

Descriptive Statistics

Dependent Variable: Economisch_kapitaal

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	2,3153	,42692	83
2,00	2,2113	,38458	127
3,00	2,2222	,37423	33
Total	2,2483	,39954	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Economisch_kapitaal

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	,569 ^a	2	,284	1,793	,169
Intercept	906,833	1	906,833	5717,939	,000
EigenOpleiding	,569	2	,284	1,793	,169
Error	38,063	240	,159		
Total	1266,944	243			
Corrected Total	38,631	242			

a. R Squared = ,015 (Adjusted R Squared = ,007)

Syntax:*bivariate samenhang eigen opleiding en economisch kapitaal.

UNIANOVA economisch_kapitaal BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Eigen opleiding en sociaal kapitaal

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en het sociaal kapitaal is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau niet significant van elkaar verschillen in het sociaal kapitaal dat zij hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen kleiner is dan 0.001 ($\sqrt{0.000}$).

Descriptive Statistics

Dependent Variable: Sociaal_kapitaal

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	2,7470	1,39549	83
2,00	2,7953	1,66351	127
3,00	2,6970	2,05373	33
Total	2,7654	1,63084	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Sociaal_kapitaal

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	,296 ^a	2	,148	,055	,946
Intercept	1351,611	1	1351,611	504,228	,000
EigenOpleiding	,296	2	,148	,055	,946
Error	643,334	240	2,681		
Total	2502,000	243			
Corrected Total	643,630	242			

a. R Squared = ,000 (Adjusted R Squared = -,008)

Syntax:*bivariate samenhang eigen opleiding en sociaal kapitaal.

UNIANOVA Sociaal_kapitaal BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Eigen opleiding en cultureel kapitaal

Voor de bivariate samenhang tussen het eigen verwachte opleidingsniveau en het cultureel kapitaal is een eenweg anova gedaan. Uit de eenweg anova blijkt dat de groepsgemiddelden van de groepen van het eigen verwachte opleidingsniveau significant van elkaar verschillen in het cultureel kapitaal dat zij hebben. Uit de analyse blijkt dat de correlatie tussen de variabelen gelijk is aan $-0.205 (\sqrt{0.042})$. In de tabel descriptive statistics is te zien dat de correlatie negatief is, want de groepsgemiddelden nemen af naarmate het eigen opleidingsniveau groter wordt.

Descriptive Statistics

Dependent Variable: cultureel_kapitaal

EigenOpleiding	Mean	Std. Deviation	N
1,00	,8353	,48506	83
2,00	,6632	,43507	127
3,00	,5758	,45513	33
Total	,7101	,46332	243

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: cultureel_kapitaal

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	2,177 ^a	2	1,089	5,249	,006
Intercept	85,666	1	85,666	413,082	,000
EigenOpleiding	2,177	2	1,089	5,249	,006
Error	49,772	240	,207		
Total	174,481	243			
Corrected Total	51,949	242			

a. R Squared = ,042 (Adjusted R Squared = ,034)

Syntax: *bivariate samenhang eigen opleiding en cultureel kapitaal.

UNIANOVA Cultureel_kapitaal BY EigenOpleiding

/METHOD=SSTYPE(3)

/INTERCEPT=INCLUDE

/PRINT=DESCRIPTIVE

/CRITERIA=ALPHA(.05)

/DESIGN=EigenOpleiding.

Bivariate samenhang via Cramer's V voor eigen opleiding en geslacht

Voor het berekenen van de bivariate samenhang tussen twee categorische variabelen wordt er gebruik gemaakt van de Cramer's V. In dit onderzoek geldt dat alleen voor de samenhang tussen eigen verwachte opleiding en geslacht. De Cramer's V voor deze associatie is .062, $p=.627$.

EigenOpleiding * Student gender Crosstabulation

Count

		Student gender		Total
		Boy	Girl	
EigenOpleiding	1,00	44	39	83
	2,00	59	68	127
	3,00	17	16	33
Total		120	123	243

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,062	,627
	Cramer's V	,062	,627
N of Valid Cases		243	

Syntax: *bivariate samenhang tussen eigenopleiding en geslacht.

CROSSTABS

/TABLES=EigenOpleiding BY S_GENDER

/FORMAT=AVALUE TABLES

/STATISTICS=CHISQ PHI

/CELLS=COUNT

/COUNT ROUND CELL.

T-toets voor twee gemiddelden voor geslacht

Om een betere interpretatie te kunnen geven voor de correlaties voor geslacht en de continue variabelen in de analyse zijn er t-toetsen voor twee gemiddelden gedaan. Uit de t-toetsen blijkt dat er een significant verschil is in de gemiddelden tussen jongens en meisjes voor de variabelen vertrouwen in de toekomst ($t(241)=2.340$, $p=0.20$), burgerschap in de les ($t(241)= -3.20$, $p= 0.002$) en economisch kapitaal ($t(241)=2.949$, $p=0.004$). Daarbij is er te zien dat jongens over het algemeen hoger scoren dan meisjes op het vertrouwen in de toekomst en het economische kapitaal. Meisjes scoren over het algemeen hoger op de burgerschap in de les dan jongens, wat opvallend is, omdat dit een variabele is die een inschatting geeft van hoe vaak iets in de les gebeurt. Ondanks dat het voor jongens en meisjes net zo vaak in de klas voorkomt, schatten meisjes dit dus hoger in dan jongens. Voor de andere continue variabelen in de analyse zijn geen significante verschillen tussen jongens en meisjes gevonden.

Group Statistics					
	Student gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Vertrouwen_in_toekomst	Boy	120	12,1750	2,08501	,19033
	Girl	123	11,5610	2,00469	,18076
Sociaal_kapitaal	Boy	120	2,6167	1,64589	,15025
	Girl	123	2,9106	1,60944	,14512
cultureel_kapitaal	Boy	120	,6963	,46892	,04281
	Girl	123	,7236	,45931	,04141
Burgerschapskennis	Boy	120	1,3917	,64356	,05875
	Girl	123	1,4355	,60522	,05457
Burgerschap_les	Boy	120	1,5569	,62492	,05705
	Girl	123	1,7954	,53426	,04817
Burgerschap_school	Boy	120	2,3417	1,74653	,15944
	Girl	123	2,6504	1,86417	,16809
Economisch_kapitaal	Boy	120	2,3236	,40150	,03665
	Girl	123	2,1748	,38521	,03473

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Vertrouwen_in_toekomst	Equal variances assumed	,398	,529	2,340	241	,020	,61402	,26236	,09721	1,13084
	Equal variances not assumed			2,339	240,016	,020	,61402	,26249	,09695	1,13110
Sociaal_kapitaal	Equal variances assumed	,052	,820	-1,407	241	,161	-,29390	,20883	-,70527	,11746
	Equal variances not assumed			-1,407	240,465	,161	-,29390	,20889	-,70539	,11758
cultureel_kapitaal	Equal variances assumed	,262	,609	-,458	241	,647	-,02728	,05955	-,14458	,09002
	Equal variances not assumed			-,458	240,502	,647	-,02728	,05956	-,14461	,09005
Burgerschapskennis	Equal variances assumed	,141	,708	-,548	241	,584	-,04387	,08012	-,20170	,11396
	Equal variances not assumed			-,547	239,227	,585	-,04387	,08018	-,20183	,11408
Burgerschap_les	Equal variances assumed	3,544	,061	-3,200	241	,002	-,23845	,07452	-,38525	-,09165
	Equal variances not assumed			-3,194	233,441	,002	-,23845	,07467	-,38555	-,09134
Burgerschap_school	Equal variances assumed	1,266	,262	-1,332	241	,184	-,30874	,23186	-,76547	,14799
	Equal variances not assumed			-1,333	240,608	,184	-,30874	,23167	-,76511	,14763
Economisch_kapitaal	Equal variances assumed	,178	,673	2,949	241	,004	,14881	,05047	,04940	,24823
	Equal variances not assumed			2,947	239,949	,004	,14881	,05049	,04934	,24828

Syntax: *t-toets voor twee groepen.

T-TEST GROUPS=S_GENDER(0 1)

/MISSING=ANALYSIS

/VARIABLES= Vertrouwen_in_toekomst Sociaal_kapitaal Cultureel_kapitaal Burgerschapskennis

Burgerschap_les Burgerschap_school Economisch_kapitaal.

/CRITERIA=CI(.95).

Modellschattingen

In de onderstaande tabel is de stapsgewijze modellschatting weergegeven. Aan de hand van de R^2_{adjusted} en de F-change toets kan de modelfit van de analyse beoordeeld worden. In het eerste model is de R^2_{adjusted} 0.026, wat betekent dat de controlevariabelen 2.6% van de variantie in vertrouwen in de toekomst kunnen verklaren. De controlevariabelen kunnen een significant deel van de variantie in het vertrouwen in de toekomst verklaren ($F(3,239)=3.18, p=0.025$). Door toevoeging van sociaal en cultureel kapitaal stijgt de R^2_{adjusted} naar 0.057. Ook deze toevoeging is significant, sociaal en/of cultureel kapitaal kunnen een deel van de variantie in het vertrouwen in de toekomst verklaren ($F(2,327)=4.84, p=0.009$). In het derde model worden de drie variabelen van burgerschapsonderwijs toegevoegd. De R^2_{adjusted} daalt naar 0.051 en de drie variabelen kunnen geen extra gedeelte van variantie in het vertrouwen in de toekomst verklaren ($F(3,234)=0.52, p=0.67$). In model 4 wordt de moderator economisch kapitaal toegevoegd. Door deze toevoeging daalt de R^2_{adjusted} naar 0.048. Economisch kapitaal kan dan ook geen significant gedeelte van de variantie in het vertrouwen in de toekomst verklaren ($F(1,233)=0.32, p=0.57$). In model 5 wordt de eerste interactie toegevoegd. Hoewel de R^2_{adjusted} stijgt naar 0.051 is deze stijging niet significant ($F(1,232)=1.65, p=0.20$). In model 6 is de tweede interactie toegevoegd en dit model zal vergeleken worden met model 4, zonder interacties. In vergelijking tot model 4 stijgt de R^2_{adjusted} door toevoeging van de interactie tussen economisch kapitaal en burgerschap in de les naar 0.055. De stijging is niet significant en de interactie kan dus geen significant gedeelte van de variantie in het vertrouwen in de toekomst verklaren ($F(1,232)=2.78, p=0.097$). In model 7 wordt de interactie tussen economisch kapitaal en burgerschap op school toegevoegd en ook dit model zal vergeleken worden met model 4, zonder interacties. Door het toevoegen van de interactie daalt de R^2_{adjusted} naar 0.045. De interactie van economisch kapitaal en burgerschap op school kan dan ook geen significant gedeelte van de variantie in y verklaren ($F(1,232)=0.198, p=0.66$). Tot slot zijn in model 8 alle drie de interacties toegevoegd, dit model wordt vergeleken met het model 7. De R^2_{adjusted} in dit model is 0.050. De interacties van economisch kapitaal met burgerschapskennis en met burgerschap tijdens de les zorgen niet voor een significante stijging van verklaarde variantie ($F(2,320)=1.67, p=0.191$). Opvallend is dat de R^2_{adjusted} in model 8 ten opzichte van model 5 en 6 gedaald is.

Kijkend naar de modelfit kan er geconcludeerd worden dat alleen model 1 en 2 een significante toevoeging leveren in het verklaren van de variantie in het vertrouwen in de toekomst. De rest van de modellen, en daarmee ook de variabelen die in die modellen toegevoegd worden, zorgen niet voor een betere verklaring van de variantie in het vertrouwen in de toekomst. Het eindmodel heeft een R^2_{adjusted} van 0.050, wat betekent dat het model in staat is om 5% van de variantie in het vertrouwen in de toekomst te verklaren. Tot slot is in tabel 1 te zien dat de R^2_{adjusted} en de R^2 vrij veel van elkaar afwijken, dit kan veroorzaakt worden door het grote aantal variabelen dat gebruikt wordt. De R^2_{adjusted} bevat ten opzichte van de R^2 namelijk een correctie voor het aantal vrijheidsgraden.

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6		Model 7		Model 8		VIF	
	B	p	B	p	B	p	B	p	B	p	B	p	B	p	B	p		
Constante	11.63 (.38)	<.001	11.44 (.44)	<.001	11.65 (.47)	<.001	11.66 (.47)	<.001	11.65 (.47)	<.001	11.68 (.47)	<.001	11.67 (.47)	<.001	11.68 (.47)	<.001		
Geslacht	-.60 (.26)	.022	-.60 (.26)	.021	-.63 (.27)	.02	-.60 (.27)	.028	-.58 (.27)	.03	-.62 (.27)	.023	-.61 (.27)	.029	-.60 (.27)	.029	1.11	
Dummy 1 middelbare school	.50 (.40)	.21	.434 (.39)	.27	.39 (.40)	.33	.39 (.40)	.32	.37 (.40)	.36	.39 (.40)	.33	.40 (.40)	.32	.36 (.40)	.39	2.36	
Dummy 2 hoger onderwijs	.83 (.41)	.050	.60 (.42)	.16	.59 (.43)	.17	.59 (.43)	.17	.55 (.43)	.20	.62 (.43)	.15	.59 (.43)	.17	.59 (.43)	.17	2.47	
Sociaal kapitaal			-.12 (.083)	.14	-.14 (.084)	.10	-.14 (.084)	.10	-.14 (.084)	.094	-.15 (.084)	.080	-.14 (.085)	.093	-.15 (.085)	.090	1.15	
Cultureel kapitaal			.90 (.30)	.003	.72 (.33)	.031	.68 (.34)	.047	.67 (.34)	.050	.69 (.34)	.043	.70 (.35)	.043	.67 (.35)	.053	1.53	
Burgerschapskennis (gecentreerd)					.11 (.23)	.64	.13 (.23)	.57	.16 (.23)	.50	.19 (.24)	.42	.14 (.23)	.56	.20 (.24)	.40	1.29	
Burgerschap in les (gecentreerd)					.039 (.25)	.88	.038 (.25)	.88	.075 (.25)	.77	.085 (.25)	.73	.032 (.25)	.90	.11 (.25)	.66	1.35	
Burgerschap op school (gecentreerd)					.082 (.082)	.32	.080 (.08)	.33	.086 (.082)	.29	.077 (.082)	.35	.087 (.084)	.30	.077 (.084)	.36	1.37	
Economisch kapitaal (gecentreerd)					.20 (.35)		.57	.25 (.35)	.47	.21 (.35)	.55	.21 (.34)	.58	.25 (.35)	.47	1.16		
Interactie burgerschapskennis en economisch kapitaal									-.68 (.53)	.20				-.49 (.56)	.39	1.20		
Interactie burgerschap in les en economisch kapitaal											-.96 (.58)	.10		-.87 (.64)	.17	1.28		
Interactie burgerschap op school en economisch kapitaal												-.083 (.19)	.66	.058 (.20)	.77	1.29		
R ²	.038		.076		.082		.084		.090		.094		.084		.097			
R ² -adjusted	.026		.057		.051		.048		.051		.055		.045		.050			
F-change	3.18 ^a	.025	4.84 ^b	.009	5.22 ^c	.67	3.24 ^d	.57	1.653 ^e	.200	2.779 ^e	.097	1.98 ^e	.66	1.667 ^f	.19		

^a Partiële F getoetst ten opzichte van het lege model (alleen het gemiddelde van vertrouwen in de toekomst) ^b Partiële F van model 2 met model 1
^c Partiële F getoetst ten opzichte van model 2
^d Partiële F getoetst ten opzichte van model 3
^e Partiële F getoetst ten opzichte van model 4
^f Partiële F getoetst ten opzichte van model 7

In de onderstaande tabellen zijn de regressieanalyses weergegeven. Het model is in drie keer geschat, zodat de effecten van de individuele interacties geanalyseerd kunnen worden. Per model zijn de modelfit maten inclusief de F-change toets en de regressie coëfficiënten weergegeven. De gevonden resultaten voor de hypothesetoetsing zijn weergegeven in paragraaf 4.3 'hypothesetoetsing'. Hier zullen de controlevariabelen toegelicht worden. De eerste controlevariabele is geslacht. De negatieve helling in het eindmodel geeft aan dat meisjes 0.598 punten lager scoren op het vertrouwen in de toekomst dan jongens, gecontroleerd voor de andere variabelen in het model. Het verschil is op de schaal van vertrouwen in de toekomst (0-15) niet heel groot. De hellingen van de dummy's van verwacht eigen opleidingsniveau zijn beide positief. Gecontroleerd voor de andere variabelen in het model, scoren de leerlingen die verwachten de middelbare school af te maken gemiddeld 0.366 punten hoger op vertrouwen in de toekomst dan de leerlingen die alleen verwachten de basisschool af te maken. De leerlingen die verwachten ook hoger onderwijs te volgen, scoren gecontroleerd voor de andere variabelen in het model gemiddeld 0.586 punten hoger dan de leerlingen die alleen verwachten de basisschool af te maken. Beide effecten zijn niet heel groot.

Eerste schatting

Model Summary									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,196 ^a	,038	,026	2,03628	,038	3,177	3	239	,025
2	,276 ^b	,076	,057	2,00432	,038	4,842	2	237	,009
3	,287 ^c	,082	,051	2,01041	,006	,522	3	234	,667
4	,289 ^d	,084	,048	2,01332	,001	,324	1	233	,570
5	,300 ^e	,090	,051	2,01050	,006	1,653	1	232	,200

- Predictors: (Constant), Hoger_ onderwijs, Student gender, Middelbare_ school
- Predictors: (Constant), Hoger_ onderwijs, Student gender, Middelbare_ school, Sociaal_ kapitaal, cultureel_ kapitaal
- Predictors: (Constant), Hoger_ onderwijs, Student gender, Middelbare_ school, Sociaal_ kapitaal, cultureel_ kapitaal, Burgerschapkennis_ cen, Burgerschap_ les_ cen, Burgerschap_ school_ cen
- Predictors: (Constant), Hoger_ onderwijs, Student gender, Middelbare_ school, Sociaal_ kapitaal, cultureel_ kapitaal, Burgerschapkennis_ cen, Burgerschap_ les_ cen, Burgerschap_ school_ cen, Economisch_ cen
- Predictors: (Constant), Hoger_ onderwijs, Student gender, Middelbare_ school, Sociaal_ kapitaal, cultureel_ kapitaal, Burgerschapkennis_ cen, Burgerschap_ les_ cen, Burgerschap_ school_ cen, Economisch_ cen, KennisXeconomisch

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
		B	Std. Error	Coefficients Beta		
1	(Constant)	11,626	,377		30,878	,000
	Student gender	-,604	,262	-,147	-2,306	,022
	Middelbare_school	,500	,398	,121	1,257	,210
	Hoger_onderwijs	,826	,419	,190	1,972	,050
2	(Constant)	11,435	,436		26,237	,000
	Student gender	-,600	,259	-,146	-2,317	,021
	Middelbare_school	,434	,393	,105	1,104	,271
	Hoger_onderwijs	,599	,419	,138	1,428	,155
	Sociaal_kapitaal	-,122	,083	-,096	-1,475	,142
	cultureel_kapitaal	,899	,296	,202	3,040	,003
3	(Constant)	11,646	,472		24,672	,000
	Student gender	-,627	,265	-,152	-2,363	,019
	Middelbare_school	,389	,396	,094	,982	,327
	Hoger_onderwijs	,591	,425	,136	1,390	,166
	Sociaal_kapitaal	-,138	,084	-,109	-1,649	,101
	cultureel_kapitaal	,723	,333	,162	2,171	,031
	Burgerschapkennis_cen	,106	,229	,032	,465	,642
	Burgerschap_les_cen	,039	,249	,011	,158	,875
4	(Constant)	11,659	,473		24,635	,000
	Student gender	-,597	,271	-,145	-2,206	,028
	Middelbare_school	,393	,397	,095	,991	,323
	Hoger_onderwijs	,588	,426	,135	1,381	,169
	Sociaal_kapitaal	-,138	,084	-,109	-1,645	,101
	cultureel_kapitaal	,682	,342	,153	1,996	,047
	Burgerschapkennis_cen	,131	,233	,040	,564	,573
	Burgerschap_les_cen	,038	,250	,011	,151	,880
	Burgerschap_school_cen	,080	,082	,070	,978	,329
Economisch_cen	,196	,345	,038	,569	,570	
5	(Constant)	11,674	,473		24,694	,000
	Student gender	-,583	,271	-,142	-2,155	,032
	Middelbare_school	,367	,396	,089	,927	,355
	Hoger_onderwijs	,545	,426	,126	1,278	,202
	Sociaal_kapitaal	-,141	,084	-,112	-1,680	,094
	cultureel_kapitaal	,671	,341	,151	1,967	,050
	Burgerschapkennis_cen	,158	,234	,048	,674	,501
	Burgerschap_les_cen	,075	,251	,022	,300	,765
	Burgerschap_school_cen	,086	,082	,076	1,052	,294
	Economisch_cen	,253	,347	,049	,728	,467
	KennisXeconomisch	-,680	,529	-,083	-1,286	,200

a. Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Syntax: *model met alleen de eerste interactie erbij.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE
 /STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA CHANGE
 /CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
 /NOORIGIN
 /DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst
 /METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs
 /METHOD=ENTER Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal
 /METHOD=ENTER Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen
 /METHOD=ENTER Economisch_cen
 /METHOD=ENTER KennisXeconomisch.

Tweede schatting

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,289 ^a	,084	,048	2,01332	,084	2,359	9	233	,014
2	,307 ^b	,094	,055	2,00568	,011	2,779	1	232	,097

a. Predictors: (Constant), Economisch_cen, Burgerschap_les_cen, Middelbare_school, Sociaal_kapitaal, Student gender, Burgerschapkennis_cen, Burgerschap_school_cen, cultureel_kapitaal, Hoger_onderwijs

b. Predictors: (Constant), Economisch_cen, Burgerschap_les_cen, Middelbare_school, Sociaal_kapitaal, Student gender, Burgerschapkennis_cen, Burgerschap_school_cen, cultureel_kapitaal, Hoger_onderwijs, LesXeconomisch

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	11,659	,473		24,635	,000
	Student gender	-,597	,271	-,145	-2,206	,028
	Middelbare_school	,393	,397	,095	,991	,323
	Hoger_onderwijs	,588	,426	,135	1,381	,169
	Sociaal_kapitaal	-,138	,084	-,109	-1,645	,101
	cultureel_kapitaal	,682	,342	,153	1,996	,047
	Burgerschapkennis_cen	,131	,233	,040	,564	,573
	Burgerschap_les_cen	,038	,250	,011	,151	,880
	Burgerschap_school_cen	,080	,082	,070	,978	,329
Economisch_cen	,196	,345	,038	,569	,570	
2	(Constant)	11,680	,472		24,765	,000
	Student gender	-,617	,270	-,150	-2,284	,023
	Middelbare_school	,388	,395	,094	,981	,327
	Hoger_onderwijs	,621	,425	,143	1,463	,145
	Sociaal_kapitaal	-,147	,084	-,117	-1,756	,080
	cultureel_kapitaal	,693	,340	,156	2,037	,043
	Burgerschapkennis_cen	,189	,235	,057	,804	,422
	Burgerschap_les_cen	,085	,250	,024	,341	,733
	Burgerschap_school_cen	,077	,082	,067	,939	,349
	Economisch_cen	,208	,344	,040	,604	,546
LesXeconomisch	-,963	,577	-,107	-1,667	,097	

a. Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Syntax: *model met alleen de tweede interactie erbij.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst

/METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal
Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen Economisch_cen

/METHOD=ENTER LesXeconomisch.

Derde schatting

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,289 ^a	,084	,048	2,01332	,084	2,359	9	233	,014
2	,290 ^b	,084	,045	2,01679	,001	,198	1	232	,657
3	,312 ^c	,097	,050	2,01102	,013	1,667	2	230	,191

a. Predictors: (Constant), Economisch_cen, Burgerschap_les_cen, Middelbare_school, Sociaal_kapitaal, Student gender, Burgerschapkennis_cen, Burgerschap_school_cen, cultureel_kapitaal, Hoger_onderwijs

b. Predictors: (Constant), Economisch_cen, Burgerschap_les_cen, Middelbare_school, Sociaal_kapitaal, Student gender, Burgerschapkennis_cen, Burgerschap_school_cen, cultureel_kapitaal, Hoger_onderwijs, SchoolXeconomisch

c. Predictors: (Constant), Economisch_cen, Burgerschap_les_cen, Middelbare_school, Sociaal_kapitaal, Student gender, Burgerschapkennis_cen, Burgerschap_school_cen, cultureel_kapitaal, Hoger_onderwijs, SchoolXeconomisch, KennisXeconomisch, LesXeconomisch

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
		B	Std. Error	Coefficients Beta		
1	(Constant)	11,659	,473		24,635	,000
	Student gender	-,597	,271	-,145	-2,206	,028
	Middelbare_school	,393	,397	,095	,991	,323
	Hoger_onderwijs	,588	,426	,135	1,381	,169
	Sociaal_kapitaal	-,138	,084	-,109	-1,645	,101
	cultureel_kapitaal	,682	,342	,153	1,996	,047
	Burgerschapkennis_cen	,131	,233	,040	,564	,573
	Burgerschap_les_cen	,038	,250	,011	,151	,880
	Burgerschap_school_cen	,080	,082	,070	,978	,329
	Economisch_cen	,196	,345	,038	,569	,570
2	(Constant)	11,666	,474		24,594	,000
	Student gender	-,607	,272	-,147	-2,231	,027
	Middelbare_school	,399	,397	,097	1,004	,316
	Hoger_onderwijs	,589	,426	,136	1,382	,168
	Sociaal_kapitaal	-,144	,085	-,114	-1,689	,093
	cultureel_kapitaal	,701	,345	,157	2,033	,043
	Burgerschapkennis_cen	,137	,234	,041	,585	,559
	Burgerschap_les_cen	,032	,250	,009	,129	,898
	Burgerschap_school_cen	,087	,084	,076	1,040	,300
	Economisch_cen	,191	,346	,037	,553	,580
	SchoolXeconomisch	-,083	,186	-,029	-,445	,657
3	(Constant)	11,684	,473		24,698	,000
	Student gender	-,598	,272	-,145	-2,198	,029
	Middelbare_school	,366	,397	,089	,921	,358
	Hoger_onderwijs	,586	,428	,135	1,371	,172
	Sociaal_kapitaal	-,145	,085	-,114	-1,703	,090
	cultureel_kapitaal	,671	,345	,151	1,946	,053
	Burgerschapkennis_cen	,198	,236	,060	,840	,402
	Burgerschap_les_cen	,111	,253	,032	,439	,661
	Burgerschap_school_cen	,077	,084	,067	,918	,360
	Economisch_cen	,250	,348	,048	,719	,473
	SchoolXeconomisch	,058	,201	,021	,289	,773
	KennisXeconomisch	-,486	,562	-,059	-,864	,389
	LesXeconomisch	-,868	,635	-,097	-1,366	,173

a. Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Syntax: *model met de derde interactie en het volledige model.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst

/METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal
Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen Economisch_cen

/METHOD=ENTER SchoolXeconomisch

/METHOD=ENTER KennisXeconomisch LesXeconomisch.

Bijlage 4 – Betrouwbaarheid analyses

Deze bijlage bevat de controle multicollineariteit, de controle van de assumpties van lineaire regressie en de uitbijteranalyse. Indien van toepassing, worden de syntax, output en toelichting gegeven.

Multicollineariteit

Om de mate van samenhang tussen de variabelen te controleren wordt er gekeken naar de Variance Inflation Factor (VIF). De VIF-score staat voor het aantal keer dat de variantie vergroot wordt door samenhang tussen de variabelen onderling. Wanneer de VIF-score 4 is, zijn de varianties vier keer zo groot en daarmee de standaarddeviaties dus twee keer zo groot. De grote standaarddeviaties kunnen leiden tot verkeerde conclusies over de generaliseerbaarheid. Kijkend naar de onderstaande tabel is te zien dat alle VIF-scores lager dan 4 zijn en dus dat de standaarddeviaties minder dan twee keer zo groot zijn. De dummy's van eigen opleidingsniveau hebben de grootste VIF-scores. Dit kan komen omdat deze dummy's met elkaar samen hangen omdat ze samen een concept bevatten.

Model		Coefficients ^a					Collinearity Statistics	
		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Tolerance	VIF
		B	Std. Error	Beta				
1	(Constant)	11,684	,473		24,698	,000		
	Student gender	-,598	,272	-,145	-2,198	,029	,900	1,111
	Middelbare_school	,366	,397	,089	,921	,358	,423	2,363
	Hoger_onderwijs	,586	,428	,135	1,371	,172	,405	2,472
	Sociaal_kapitaal	-,145	,085	-,114	-1,703	,090	,871	1,148
	cultureel_kapitaal	,671	,345	,151	1,946	,053	,656	1,525
	Burgerschapkennis_cen	,198	,236	,060	,840	,402	,774	1,293
	Burgerschap_les_cen	,111	,253	,032	,439	,661	,743	1,345
	Burgerschap_school_cen	,077	,084	,067	,918	,360	,728	1,374
	Economisch_cen	,250	,348	,048	,719	,473	,864	1,158
	KennisXeconomisch	-,486	,562	-,059	-,864	,389	,832	1,201
	LesXeconomisch	-,868	,635	-,097	-1,366	,173	,780	1,282
	SchoolXeconomisch	,058	,201	,021	,289	,773	,776	1,288

a. Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Syntax: *VIF-scores.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst

/METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal

Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen Economisch_cen

KennisXeconomisch

LesXeconomisch SchoolXeconomisch

/SCATTERPLOT=(*ZPRED,*ZRESID)

/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)

/SAVE COOK LEVER ZRESID DFFIT.

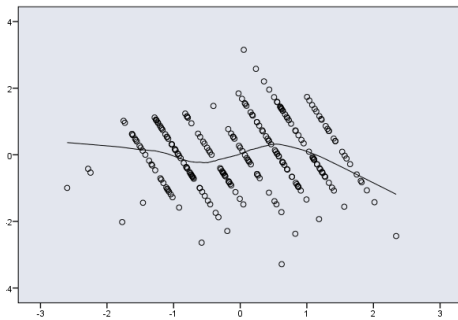
Assumpties

Voor lineaire regressie zijn er vier assumpties waar aan voldaan moet worden. Al deze assumpties zullen in deze paragraaf behandeld worden.

Onafhankelijke waarnemingen

De eerste assumptie is onafhankelijke waarnemingen, of te wel de respondenten in de dataset moeten onafhankelijk van elkaar zijn. De oorspronkelijke steekproef bestond uit alle leerlingen van een aantal klassen op scholen in Nederland. Om aan de onafhankelijkheids-assumptie te voldoen zijn uit iedere klas willekeurig één jongen en één meisje geselecteerd en aan de hand van die selectie zijn de toetsen gedaan. Er wordt dus aan de onafhankelijkheidsassumptie voldaan.

Lineair verband tussen y en de x-en

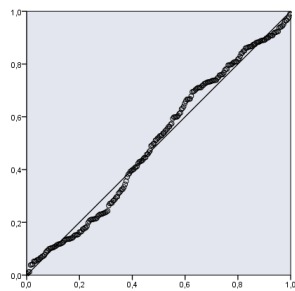
Residual plot

De tweede assumptie is een lineair verband tussen de afhankelijke variabele vertrouwen in de toekomst en de onafhankelijke variabelen. Om de lineariteitsassumptie te beoordelen wordt er gekeken naar de residual plot weergegeven in het figuur hiernaast. Wanneer er sprake is van een lineair verband, is het gemiddelde van elke set van een x-waarde gemiddeld 0. In de residual plot is te zien dat dit niet helemaal het geval is. Daarnaast is ook aan de LOESS-lijn te zien dat het gemiddelde voornamelijk aan de rechterkant afwijkt van 0. Hoewel het gemiddelde bij benadering niet 0 is, is de assumptie ook niet grof geschonden.

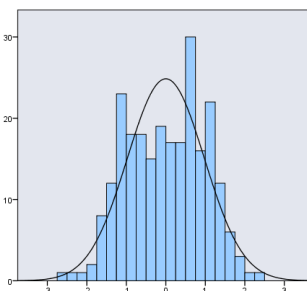
Constante conditionele standaarddeviatie

Om de derde assumptie, een constante conditionele standaarddeviatie, te beoordelen wordt er ook naar de residual plot in het bovenstaande figuur gekeken. Wanneer er sprake is van een conditionele standaarddeviatie is de afstand van de residuen tot aan de nullijn ongeveer gelijk. In het figuur is te zien dat de residuen op een paar punten na in een gelijke band rond de nullijn liggen. Bij benadering wordt er dus aan de assumptie voldaan en is er een constante conditionele standaarddeviatie

Normale verdeling van de residuen.

PP-plot van de residuen

Histogram van de residuen

De laatste assumptie is dat de conditionele verdeling van de residuen van vertrouwen in de toekomst normaal verdeeld moeten zijn en dit wordt beoordeeld aan de hand van de PP-plot weergegeven in het linker figuur hiernaast. Wanneer er sprake is van een normale verdeling van de residuen, zouden de punten netjes op de zwarte lijn moeten liggen. In het figuur is te zien dat de punten schommelen rond de middellijn. Daarbij is er een S-curve te zien, wat duidt op een te gepiekte verdeling of een te vlakke verdeling. In het rechter figuur hiernaast is de verdeling weergegeven. Hierin is te zien dat de S-curve wordt veroorzaakt doordat de verdeling in het midden te vlak is daardoor niet mooi de normaalverdeling volgt. In het figuur is ook te zien de verdeling twee pieken heeft, wat kan duiden op twee groepen in de data. De assumptie dat de conditionele verdeling van de residuen van vertrouwen in de toekomst normaal verdeeld zijn, wordt geschonden

```

Syntax: *controleren van de assumpties.
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst
/METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal
  Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen Economisch_cen
  KennisXeconomisch
  LesXeconomisch SchoolXeconomisch
/SCATTERPLOT=(*ZPRED ,*ZRESID)
/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)

```

Uitbijteranalyse

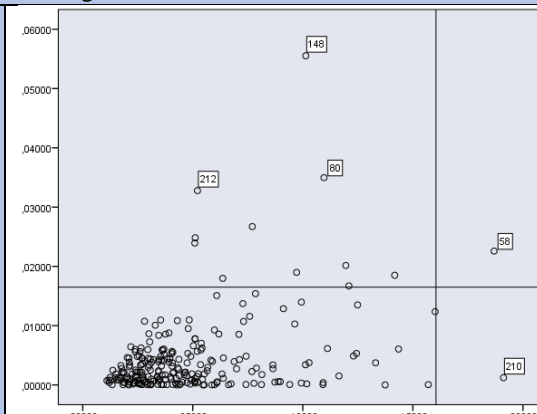
Voor het analyseren van uitbijters en invloedrijke punten zal er gekeken worden naar de Cook's distance, Leverage, de residuen en de DFFit. Voor elk van deze analysemogelijkheden zijn de meest extreme scores weergegeven in de onderstaande tabel. Om het analyseren makkelijker te maken, zijn id-nummers toegevoegd aan de dataset. De id-nummers worden bij de extreme scores weergegeven.

Allereerst zal gekeken worden naar de leverage en de cook's distance. Kijkend naar de leverage geldt dat het gaat om uitbijters in x-richting, dus punten die anders dan verwacht scoren op de onafhankelijke variabelen in de analyse. Voor de leverage wordt gebruik gemaakt van een grenswaarde van 0,1605 ($\frac{3 \times 13}{243} = 0,1605$), dit is echter wel een vuistregel en geen harde grens. Voor de cook's distance geldt dat de uitbijters zowel op x-richting als op y-richting anders scoren dan verwacht. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een grenswaarde van 0,0165 ($\frac{4}{243} = 0,0165$). Ook deze grenswaarde is een vuistregel en geen harde grens. Verder wordt ook gekeken naar de residuen, die een uitbijter op y-richting aangeven. Voor de residuen geldt een vuistregel dat ze extreem zijn als ze groter zijn dan 3 of kleiner dan -3. Tot slot wordt er ook gekeken naar de DFFIT, wat het verschil tussen de voorspelde score als de case wel meegenomen wordt en als de case niet meegenomen wordt aangeeft.

In het onderstaande figuur is een spreidingsdiagram van de leverage en de cook's distance weergegeven, hierbij zijn ook de grenswaarden aangegeven. In het figuur is te zien dat één score zowel de grenswaarde van de cook's distance als de grenswaarde van de leverage overschrijdt. Daarnaast zijn er ook nog vier andere punten te zien die in vergelijking tot de andere punten extreem scoren. Deze vijf punten zullen nader bekeken worden.

Allereerst, de respondent met nummer 58. In de onderstaande tabel is te zien dat deze respondent een extreme score heeft op de leverage, cook's distance en de DFFIT. Kijkend naar case 148 valt op dat deze case de meest extreme score heeft op de cook's distance en de DFFIT. Ook heeft case 148 het een na hoogste residu, echter is het residu kleiner dan 3. In de tabel is te zien dat case 210 alleen een extreme score heeft op de leverage en niet op de andere maten, deze respondent zal dus niet meegenomen worden als uitbijter. Case 80 heeft zowel een hoge score op de cook's distance als op de DFFit, maar heeft geen extreem residu of leverage score. Tot slot case 212 heeft een hoge score op cook's distance, DFFit en heeft deze case het grootste residu. Echter, ook dit residu overschrijdt de vuistregel niet.

Opvallend is dat de respondenten met nummer 58 en 148 beide een maximale score op de afhankelijke variabele vertrouwen in de toekomst hebben, maar dat zij op de onafhankelijke variabelen relatief laag scoren. Dit maakt het voorspellen van het vertrouwen in de toekomst voor deze cases moeilijk, waardoor zij zichtbaar worden bij de uitbijteranalyse. Voor de andere cases is geen duidelijk patroon zichtbaar en is het dus ook onduidelijk waarom zij naar voren komen in de uitbijteranalyse. De cases 58,148, 212 en 80 scoren elk op ten minste twee van de maten extreem en zullen dus gezien worden als uitbijters.

Cook's Distance	ID	Leverage	ID	Residuen	ID	DFFIT	ID
,05552	148	,19117	210	-2,59757	212	,55480	148
,03496	80	,18688	58	2,34053	148	,47612	58
,03277	212	,16010	68	-2,28419	3	-,45720	80
,02671	79	,15699	171	-2,24751	126	-,37665	168
,02482	3	,14346	169	2,01536	141	,36192	109
,02394	126	,14174	168	1,90109	79	,33755	79
,02258	58	,13738	20	1,82297	179	-,31128	212

Syntax: *uitbijteranalyse.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst

/METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal
Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen Economisch_cen

KennisXeconomisch

LesXeconomisch SchoolXeconomisch

/SCATTERPLOT=(*ZPRED,*ZRESID)

/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)

/SAVE COOK LEVER ZRESID DFFIT.

De hiervoor genoemde cases zijn uit de dataset gehaald en het eindmodel is opnieuw geschat. Het model zonder uitbijters verschilt heel weinig van het model met uitbijters. De effecten van de onafhankelijke variabelen verschillen minimaal en de conclusies over significantie is voor beide modellen gelijk. Ook blijft de R^2_{adjusted} gelijk aan 0.50. De uitbijters hebben dus geen invloed op de uitkomsten van de regressieanalyse

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,312 ^a	,097	,050	1,95057

a. Predictors: (Constant), SchoolXeconomisch, Economisch_cen, Sociaal_kapitaal, Middelbare_school, Burgerschap_les_cen, Student gender, KennisXeconomisch, Burgerschapkennis_cen, Burgerschap_school_cen, LesXeconomisch, cultureel_kapitaal, Hoger_onderwijs

b. Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	11,431	,473		24,175	,000
	Student gender	-,571	,267	-,143	-2,142	,033
	Middelbare_school	,655	,398	,164	1,647	,101
	Hoger_onderwijs	,894	,426	,213	2,096	,037
	Sociaal_kapitaal	-,130	,083	-,106	-1,565	,119
	cultureel_kapitaal	,608	,335	,141	1,812	,071
	Burgerschapkennis_cen	,224	,232	,070	,966	,335
	Burgerschap_les_cen	,139	,256	,040	,544	,587
	Burgerschap_school_cen	,072	,083	,065	,864	,389
	Economisch_cen	,154	,344	,031	,447	,655
	KennisXeconomisch	-,428	,557	-,054	-,769	,443
	LesXeconomisch	-,568	,667	-,062	-,852	,395
	SchoolXeconomisch	-,037	,204	-,013	-,182	,856

a. Dependent Variable: Vertrouwen_in_toekomst

Syntax: *casenummers toevoegen.
SORT CASES BY IDSTUD(A).

COMPUTE ID=\$CASENUM.
EXECUTE.

Syntax: *analyse zonder uitbijters.

USE ALL.

COMPUTE filter_\$=(id ~= 80 & id ~= 58 & id ~= 148 & id ~= 212).

VARIABLE LABELS filter_\$ 'id ~= 80 & id ~= 58 & id ~= 148 & id ~= 212 (FILTER)'.
VALUE LABELS filter_\$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.

FORMATS filter_\$ (f1.0).

FILTER BY filter_\$.
EXECUTE.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Vertrouwen_in_toekomst

/METHOD=ENTER S_GENDER Middelbare_school Hoger_onderwijs Sociaal_kapitaal cultureel_kapitaal

Burgerschapkennis_cen Burgerschap_les_cen Burgerschap_school_cen Economisch_cen

KennisXeconomisch

LesXeconomisch SchoolXeconomisch

/SCATTERPLOT=(*ZPRED ,*ZRESID).